

POMOC SPOŁECZNA W SŁUŻBIE DZIECKU I RODZINIE

(...) dziecko dla pełnego i harmonijnego rozwoju swojej osobowości powinno wychowywać się w środowisku rodzinnym, w atmosferze szczęścia, miłości i zrozumienia (...)*

DZIAŁ I

OBOWIĄZKI I UPRAWNIENIA PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH

a

PRAWA I WOLNOŚCI CZŁOWIEKA I OBYWATELA

Jednym z najważniejszych, ale zarazem najtrudniejszych zadań Ośrodków Pomocy Społecznej jest pomoc dzieciom w rodzinach dysfunkcyjnych. Dzieci wychowywane w takich rodzinach nie tylko pozbawione są godnego dzieciństwa, ale także bardzo często tracą szanse na normalne życie w przyszłości, a w konsekwencji, tak jak ich rodzice (opiekunowie), stają się klientami OPS-ów. W art. 72 ust 1 zd. 1 Konstytucji RP zapisano, że „Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka”, jednakże ustawa zasadnicza nie zawiera katalogu tych praw. Należy zatem uznać, że zagwarantowane w Konstytucji prawa człowieka i obywatela w takim samym stopniu dotyczą dorosłego człowieka, jak i dziecka, za wyjątkiem tych praw, które są uzależnione od osiągnięcia odpowiedniego wieku np. prawo do wybierania Prezydenta RP, posłów, senatorów i przedstawicieli organów samorządu terytorialnego (art. 62 § 1 Konstytucji RP). Tym niemniej na szczególną uwagę zasługują dwa akty prawne o charakterze międzynarodowym dotyczące bezpośrednio praw dziecka, a mianowicie: **Konwencja o prawach dziecka** przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 roku (Dz. U. 1991, Nr 102, poz. 526) oraz **Europejska Konwencja** o wykonywaniu praw dzieci sporządzona w Strasburgu dnia 25 stycznia 1996 roku (Dz. U. 2000, Nr 107, poz. 1128). Obydwie te konwencje zostały ratyfikowane przez Polskę, a zatem na mocy art. 87 ust 1 Konstytucji RP są źródłem obowiązującego w Polsce prawa, choć należy zauważyć, że ten drugi dokument jest skierowany głównie do organów sądowych.

Na straży praw dziecka określonych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, Konwencji o prawach dziecka i innych przepisach prawa stoi powołany ustawą z dnia 6 stycznia 2000 roku Rzecznik Praw Dziecka (Dz.U. 2000, Nr 6, poz. 69).

Warto zauważyć, że **najważniejsze prawa dziecka** wyliczono również w art. 70 ust 3 ustawy o pomocy społecznej, zaliczono do nich:

- prawo dziecka do wychowania w rodzinie, a w przypadku wychowywania dziecka poza rodziną do zapewnienia mu w miarę możliwości zgodnie z jego potrzebami opieki i wychowania w rodzinnych formach opieki zastępczej,
- prawo dziecka do zapewnienia stabilnego środowiska wychowawczego,
- prawo dziecka do utrzymywania osobistych kontaktów z rodziną,
- prawo dziecka do powrotu do rodziny naturalnej,
- prawo dziecka do traktowania w sposób sprzyjający poczuciu godności i wartości osobowej,

---

* Fragment preambuły Konwencji o prawach dziecka.

- prawo dziecka do ochrony przed arbitralną lub bezprawną ingerencją w życie prywatne dziecka,
- prawo dziecka do praktyk religijnych zgodnych z wolą rodziców i potrzebami dziecka,
- prawo dziecka do kształcenia, rozwoju uzdolnień, zainteresowań i indywidualności oraz zabawy i wypoczynku,
- prawo dziecka do pomocy w przygotowaniu do samodzielnego życia w przypadku wychowywania poza rodziną naturalną,
- prawo dziecka do dostępu do informacji,
- prawo dziecka do wyrażania opinii w sprawach, które go dotyczą,
- prawo dziecka do ochrony przed poniżającym traktowaniem i karaniem.

Z przykrością należy stwierdzić, że przepis ten często jest bagatelizowany przez przedstawicieli pomocy społecznej. Rzadko kto bowiem zdaje sobie sprawę z tego, że jest on wyrazem najważniejszych zagwarantowanych w Konstytucji RP i w wyżej wymienionych konwencjach praw dziecka. Działanie dla dobra dziecka, o którym tak często mówi się w codziennej pracy w OPS-ach, wymaga respektowania tych praw. W praktyce niestety wygląda to nieco inaczej. Właśnie pod przykrywką działania dla dobra dziecka łamie się jego podstawowe prawa. Na pierwszym miejscu zwykle stawia się jak najszybsze załatwienie sprawy, tak by nikt nie zarzucił pracownikom OPS-ów zaniedbania. Często też szuka się jak najłatwiejszych do zrealizowania w OPS-ie sposobów pomocy rodzinom patologicznym, nie zważając na to czy w konkretnym przypadku taka forma pomocy będzie adekwatna do sytuacji, w której aktualnie znajduje się dziecko i rodzina. Należy pamiętać, że zgodnie z art. 3 ust. 1 Konwencji praw dziecka we wszystkich podejmowanych m.in. przez publiczne instytucje opieki społecznej działaniach dotyczących dzieci „sprawą nadrzędną będzie najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka.” Przekazanie do sądu rodzinnego wniosku o pozbawienie rodziców władzy rodzicielskiej (czy też wniosku o jej ograniczenie) i skierowanie dziecka do placówki opiekuńczo – wychowawczej powinno mieć miejsce tylko w wyjątkowych przypadkach, wtedy gdy ze względu na dramatyczną sytuację dziecka – znaczne nadużywanie władzy rodzicielskiej przez rodziców czy też opiekunów dziecka – rzeczywiście taka potrzeba istnieje. Absolutnie niedopuszczalne jest podejmowanie kroków w kierunku umieszczenia dziecka w placówce tylko na tej podstawie, że rodzice dziecka mają problemy finansowe i nie są w stanie zapewnić dziecku podstawowych potrzeb życiowych. W takiej sytuacji potrzeby dziecka można zaspokoić poprzez przyznanie rodzicom dziecka odpowiednich świadczeń nie tylko z tzw. opieki społecznej, ale także w formie zasiłku rodzinnego wraz z dodatkami, dodatku mieszkaniowego, czasem zaliczki alimentacyjnej i innych. Należy pamiętać, że rodzice dziecka często nie zdają sobie sprawy z tego, jakie świadczenia im przysługują albo nie potrafią samodzielnie przebrnąć przez skomplikowane procedury związane z przyznaniem odpowiednich świadczeń. Zadaniem pracownika socjalnego jest nie tylko przekazanie informacji rodzinie o tym jakie świadczenia jej przysługują, ale także pomoc w złożeniu odpowiednich wniosków w sprawie przyznania tej pomocy. Nie są również podstawą do umieszczenia dziecka w placówce opiekuńczo-wychowawczej problemy wychowawcze rodziców dziecka. Tutaj jedyną słuszną formą pomocy rodzinie jest szeroko pojmowane poradnictwo psychologiczne oraz prowadzenie pracy socjalnej z rodziną. W każdym wypadku kiedy podejmujemy kroki prawne w kierunku umieszczenia dziecka w placówce opiekuńczo – wychowawczej musimy mieć na względzie, czy takie rozwiązanie będzie najlepsze dla małoletniego, czy tylko dla Ośrodka, który pozbędzie się w ten sposób problemu, co zrobić z „zaniedbanym przez rodziców dzieckiem”. Pamiętajmy, że pochopnie oddając dziecko do placówki odbieramy mu szansę na normalne dzieciństwo i wychowanie w atmosferze prawdziwej miłości rodzicielskiej. Jeżeli sąd rodzinny ograniczy prawa rodzicielskie bądź pozbawi tych praw obojga rodziców powrót do poprzedniej sytuacji jest bardzo trudny i nie jeden raz rodzice po prostu nie mają sił by walczyć o przywrócenie tych praw. W konsekwencji dziecko aż do osiągnięcia pełnoletności pozostaje w placówce opiekuńczo – wychowawczej i już zawsze będzie miało żal do biologicznych rodziców, że zniszczyli mu życie „porzucając je”.

W art. 18 Konstytucji RP zapisano, że „małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej.” Ustawa o pomocy społecznej jest jednym ze środków realizacji tej normy konstytucyjnej. Zgodnie bowiem z art. 2 ust 1 ustawy o pomocy społecznej „Pomoc społeczna jest instytucją polityki społecznej państwa, mającą na celu umożliwienie osobom i rodzinom przezwyciężanie trudnych sytuacji życiowych, których nie są one w stanie pokonać, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości.” Dalej w art. 3 ust 2 czytamy, że

„zadaniem pomocy społecznej jest zapobieganie sytuacjom, o których mowa w art. 2 ust. 1, przez podejmowanie działań zmierzających do życiowego usamodzielnienia osób i rodzin oraz ich integracji ze środowiskiem.” Dlatego też pracownicy socjalni realizując zadania wynikające z ustawy o pomocy społecznej mają obowiązek wziąć pod uwagę całokształt okoliczności, które składają się na sytuację, w której znalazła się rodzina. Pomagając dziecku wychowującemu się w rodzinie patologicznej mają obowiązek respektować konstytucyjnie zagwarantowane prawo rodziców do wychowywania dziecka. Zgodnie z art. 48 § 1 zd. 1 Konstytucji RP „Rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem.” Ograniczenie lub pozbawienie praw rodzicielskich może nastąpić tylko w przypadkach określonych w ustawie (konkretnie w ustawie z dnia 25 lutego 1964 roku – Kodeks rodzinny i opiekuńczy – Dz. U. 1964, Nr 9, poz. 59 – zwana dalej KRO) i tylko na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu (art. 48 ust 2 Konstytucji RP). Już na wstępie należy wskazać, że pracownikom OPS w żadnym wypadku nie wolno wkraczać w kompetencje sądu. Jakakolwiek ingerencja w prawa rodzicielskie stanowi bardzo poważne naruszenie prawa. Polska w Konwencji o prawach dziecka zobowiązała się w art. 9, że zapewni, aby dziecko nie zostało oddzielone od swoich rodziców wbrew ich woli. Tylko w przypadku, gdy kompetentne władze, podlegające nadzorowi sądowemu, zdecydują zgodnie z obowiązującym prawem oraz w stosowanym postępowaniu, że takie oddzielenie jest konieczne ze względu na najlepiej pojęte interesy dziecka, czyli wyjątkowo, gdy zaniedbywanie dziecka przez rodziców zagraża jego życiu czy zdrowie albo gdy zachowanie rodziców miałoby nadzwyczaj negatywny wpływ na rozwój intelektualny i fizyczny dziecka, np. gdy rodzice są członkami sekty, która zabrania dziecku uczęszczania na zajęcia szkolne, a rodzice wyrażają na to zgodę. W każdym postępowaniu dotyczącym dziecka należy umożliwić wszystkim zainteresowanym stronom, w tym m.in. rodzicom, kandydatom na opiekuna prawnego, kandydatom na rodzinę zastępczą oraz dziecku uczestnictwo w tym postępowaniu oraz wyrażenie przez nie swoich opinii. Dziecko odseparowane od jednego lub obojga rodziców ma prawo do utrzymywania regularnych stosunków osobistych i bezpośrednich kontaktów z obojgiem rodziców, z wyjątkiem przypadków, gdy jest to sprzeczne z najlepiej pojętym interesem dziecka, o czym jednak może zdecydować jedynie sąd wydając postanowienie o zakazie kontaktowania się rodziców (opiekunów) z dzieckiem.

W ustawie o pomocy społecznej opiece nad rodziną i dzieckiem poświęcono rozdział 4 działu II. W rozdziale tym zamieszczono głównie bardzo szczegółowe przepisy dotyczące pobytu **dzieci w placówkach opiekuńczo-wychowawczych oraz rodzinie zastępczej**. Jednakże często zapomina się, że przepisy te zostały poprzedzone co prawda bardziej ogólną, aczkolwiek bardzo ważną regulacją art. 70 ustawy o pomocy społecznej. W ust. 1 tego artykułu wskazano na najważniejsze formy pomocy udzielanej rodzinie mającej problemy w wypełnianiu swoich zadań oraz dziecku z tej rodziny. Kolejno wyliczono, że pomocy udziela się w szczególności w formie:

- 1) poradnictwa rodzinnego;
- 2) terapii rodzinnej rozumianej jako działania psychologiczne, pedagogiczne i socjologiczne, mające na celu przywrócenie rodzinie zdolności do wypełniania jej zadań;
- 3) pracy socjalnej;
- 4) zapewnienia dzieciom opieki i wychowania poza rodziną.

Kolejność w jakiej wskazano możliwe formy pomocy dla tych rodzin nie jest przypadkowa. Warto zauważyć, że zapewnienie dzieciom opieki i wychowania poza rodziną wymieniono na samym końcu. Zatem ta forma pomocy powinna być udzielana wyjątkowo, tylko wtedy gdy rzeczywiście jest taka konieczność. Odebranie dziecka rodzicom to najdalej idąca ingerencja w ich prawa i prawa dziecka do wychowania w rodzinie. Poza wypadkami, gdy dramatyczna sytuacja dziecka w rodzinie wymaga natychmiastowej reakcji pracowników OPS, należy w pierwszej kolejności wykorzystać inne formy pomocy rodzinie, głównie w postaci poradnictwa rodzinnego i wsparcia psychologicznego.

Ratyfikując Konwencję o prawach dziecka Polska zobowiązała się, że podejmie wszelkie możliwe starania dla pełnego uznania zasady, że **oboje rodzice ponoszą wspólną odpowiedzialność za wychowanie i rozwój dziecka**. To rodzice lub, w określonych przypadkach, opiekunowie prawni ponoszą główną odpowiedzialność za wychowanie i rozwój dziecka. Zatem zabezpieczenie interesów dziecka ma być przedmiotem ich największej troski, a nie pracowników OPS-ów. (por. art. 18 Konwencji o prawach dziecka) Ośrodki Pomocy Społecznej, ani też Powiatowe Centra Pomocy Rodzinie nie powinny wyręczać rodziców (opiekunów prawnych) dziecka w wypełnianiu ich obowiązków rodzicielskich. Zadaniem pracowników socjalnych jest przede wszystkim okazywanie odpowiedniej pomocy i wsparcia rodzicom lub opiekunom

prawnym mającym trudności z wychowaniem dzieci oraz zapewnieniem im bezpieczeństwa i należytej troski. Podejmowanie działań zmierzających do odebrania rodzicom (opiekunom prawnym) władzy rodzicielskiej nad dzieckiem powinno być ostatecznością i bardzo rzadkim wyjątkiem od reguły, że dzieci wychowują się w rodzinach biologicznych. Oczywiście, że zgodnie z obowiązującym prawem to sądy, a nie OPS-y, podejmują decyzję o odizolowaniu dziecka od naturalnej rodziny, a zatem umieszczeniu dziecka w rodzinie zastępczej czy właściwej placówce opiekuńczo-wychowawczej. W tym zakresie jednak rola OPS-ów może być znacząca. Sądy bardzo często ostateczną decyzję o ograniczeniu lub odebraniu rodzicom władzy rodzicielskiej, a w konsekwencji odizolowaniu dziecka od rodziny podejmują na podstawie opinii właściwego Ośrodka Pomocy Społecznej. Zatem sporządzenie dokładnej i zgodnej z rzeczywistą sytuacją rodziny opinii może mieć kluczowe znaczenie dla losu dziecka. Ponadto ograniczenie (czy nawet odebranie) rodzicowi władzy rodzicielskiej nie musi być decyzją ostateczną Sądu. Nawet, gdy w aktualnej sytuacji, podjęcie takiej decyzji przez sąd było zasadne, orzeczenie w tym zakresie może być w każdym czasie zmienione. I w tym zakresie duże znaczenie może mieć prowadzenie pracy socjalnej z rodziną. Rodzice pozbawieni władzy rodzicielskiej często nie zdają sobie sprawy z tego, że władza ta może zostać im przywrócona. Osamotnieni w swojej walce o odzyskanie dziecka często po prostu z niej rezygnują i nie widząc wyjścia z trudnej dla nich sytuacji jeszcze bardziej pograżają się w swoich problemach, a tym samym dziecko pozbawione zostaje prawa do wychowania w rodzinie. Dlatego też zadaniem pracownika socjalnego jest uświadomienie rodziców pozbawionych władzy rodzicielskiej, że jest jeszcze szansa na zmianę ich sytuacji. Otoczenie ich właściwą pomocą w formie prowadzenia pracy socjalnej z rodziną jest faktycznie działaniem dla dobra dziecka, które w ten sposób będzie miało szansę powrotu do naturalnej rodziny.

Objęcie rodziny pomocą społeczną bez względu na formę tej pomocy wymaga poszanowania podstawowych praw i wolności człowieka. W dalszej części niniejszej publikacji omówione zostaną te prawa człowieka, które mają dominujące znaczenie przy realizacji zadań wynikających z ustawy o pomocy społecznej i jakie działania wolno pracownikowi socjalnemu podejmować by nie naruszyć tych praw.

Zgodnie z art. 3 ust 1 ustawy o pomocy społecznej „pomoc społeczna wspiera osoby i rodziny w wysiłkach zmierzających do zaspokojenia niezbędnych potrzeb i umożliwia im życie w warunkach odpowiadających godności człowieka.” Poszanowanie godności człowieka jest fundamentem ochrony praw jednostki w ogólności. Trudno jednoznacznie zdefiniować czym jest godność człowieka. Według słownika języka polskiego „godność to poczucie, świadomość własnej wartości, szacunek dla samego siebie; honor, duma.” Z godnością ściśle związane jest prawo człowieka do decydowania o własnym życiu (art. 47 Konstytucji RP) – prawo do samostanowienia o sobie. Oznacza to, że pracownik socjalny współpracując z rodziną ma obowiązek wysłuchać członków rodziny, której udziela pomocy, w tym także dziecka. Art. 12 Konwencji praw dziecka zapewnia dziecku, które jest zdolne do kształtowania swych własnych poglądów, prawo do swobodnego wyrażania własnych poglądów we wszystkich jego sprawach, przyjmując je z należyłą uwagą, stosownie do wieku oraz dojrzałości dziecka. W tym celu dziecko ma w szczególności zapewnioną możliwość wypowiedzania się w każdym postępowaniu sądowym i administracyjnym dotyczącym go. Może ono wypowiadać się osobiście w obranej przez siebie formie (zob. również art. 13 Konwencji) lub za pośrednictwem przedstawiciela bądź odpowiedniego organu, zgodnie z zasadami proceduralnymi prawa wewnętrznego. Prawo to zostało potwierdzone przez Konstytucję RP, która w art. 72 ust 3 nakazuje organom władzy publicznej oraz osobom odpowiedzialnym za dziecko w toku ustalania praw dziecka wysłuchać je i w miarę możliwości uwzględnić jego zdanie. Warto na to zwrócić szczególną uwagę zwłaszcza w sytuacji zagrożenia odebrania dziecka rodzicom. Zdanie dziecka na temat jego dalszego losu powinno mieć tu fundamentalne znaczenie. To prawo dziecka ma główne znaczenie dla organów sądowych decydujących o odebraniu dzieci rodzicom lub opiekunom prawnym. Jednakże Ośrodki Pomocy Społecznej oraz Powiatowe Centra Pomocy Rodzinie, od których przecież w dużej mierze zależy czy dziecko zostanie odebrane rodzicom czy też nie, również powinny to prawo respektować w swojej pracy. Może to mieć istotne znaczenie np. przy oddawaniu dziecka do rodziny zastępczej czy wyborze placówki opiekuńczo-wychowawczej, w której ma zostać umieszczone dziecko. Tak samo rodzice niepozbawieni władzy rodzicielskiej, jak i opiekunowie prawni dziecka, a także osoby pod których faktyczną opieką dzieci się znajdują, mają prawo do wyrażenia swojego poglądu na temat tego, co ich zdaniem będzie najlepsze dla ich dzieci. Czasem rodzice zdają sobie sprawę, że tak dalece się zagubili i nie są w stanie zapewnić dziecku odpowiedniej opieki, że wyrażają zgodę na odebranie dzieci, wskazując jednocześnie, kto może stanowić dla dziecka rodzinę zastępczą. Wypowiedzi rodziców odnośnie losów dziecka nie wolno pracownikowi socjalnemu bagatelizować. Jeżeli nawet postąpimy wbrew woli rodzica (opiekuna) powinniśmy mu szczerze i lojalnie wytłumaczyć, dlaczego

podjęliśmy taką decyzję. W ten sposób poczucie godności tego człowieka nie zostanie naruszone, gdyż będzie wiedział, że jego zdanie było brane pod uwagę, lecz z tych lub innych względów nie zostało uwzględnione. Również przekazanie rodzicowi (opiekunowi prawnemu) informacji na temat możliwości odebrania dziecka powinno być bardzo taktowne i nie może odbywać się na zasadzie szantażu czy groźby.

Przy udzielaniu pomocy pracownik socjalny powinien wiedzieć, że w myśl art. 32 ust 1 Konstytucji RP: „Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania ich przez władze publiczne” Pracownik socjalny nie ma prawa dyskryminować klientów Ośrodka z jakiegokolwiek przyczyny. Kobieta i mężczyzna mają równe prawa w życiu rodzinnym i społecznym, a w szczególności mają równe prawo do zabezpieczenia społecznego (art. 33 Konstytucji RP). Wiek, płeć, stan cywilny, orientacja seksualna, narodowość, wyznanie, przekonania polityczne, stan zdrowia, rasa, kolor skóry oraz inne preferencje i cechy osobiste klienta nie mogą mieć żadnego wpływu na zakres udzielonej mu pomocy, czy to o charakterze materialnym czy niematerialnym.

Z prawem do ochrony prawnej życia prywatnego i rodzinnego ściśle wiąże się **prawo do tajemnicy komunikowania się oraz nienaruszalności mieszkania**. Praca z rodziną wymaga wizyt pracownika socjalnego w mieszkaniu klienta. Wizyty te powinny być zapowiedziane, chyba że uzgodniono z klientem, że pracownik socjalny może do niego przyjść w każdym czasie bez uprzedniego uzgadniania terminu spotkania. Ponadto będąc w mieszkaniu klienta pracownik socjalny nie ma prawa bez wyraźnego pozwolenia klienta wchodzić do pomieszczeń, do których drzwi lokalu zostają zamknięte oraz ruszać przedmiotów znajdujących się w pomieszczeniach mieszkania, a zwłaszcza dokonywać przeglądu zawartości mebli. Pracownik pomocy społecznej nie ma prawa dokonywać przeszukiwania mieszkania klienta ani też nie ma prawa żądać wydania jakiegokolwiek przedmiotu znajdującego się w mieszkaniu. Przeszukania mieszkań może dokonywać jedynie prokurator albo funkcjonariusz policji na zasadach określonych w Kodeksie postępowania karnego. Ponadto warto zauważyć, że naruszenie miru domowego jest przestępstwem zagrożonym karą grzywny, ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku (art. 193 Kodeksu karnego).

Pracownik socjalny **nie ma również prawa** do naruszania tajemnicy komunikowania się klientów, w tym zwłaszcza nie ma prawa zabronić rodzicom osobistego kontaktu z dzieckiem. Takie prawo ma jedynie sąd, który zgodnie z art. 113 Kodeksu Rodzinnego i Opiekuńczego może zabronić rodzicowi pozbawionemu całkowicie władzy rodzicielskiej osobistej styczności z dzieckiem, a w wyjątkowych sytuacjach także rodzicom, których władza rodzicielska została ograniczona, ale tylko poprzez umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej lub placówce opiekuńczo wychowawczej (szerzej na ten temat w dalszej części opracowania). Pracownik socjalny nie może też w żaden sposób ingerować w swobodę korespondencji między innymi członkami rodziny, np. między małżonkami, chyba że osoby komunikujące się wyrażą na to zgodę albo wręcz poproszą pracownika by uczestniczył w rozmowie. Pracownik socjalny nie może odmówić klientowi wglądu do jego akt osobowych. Zgodnie z art. 51 ust 3 Konstytucji RP każdy ma prawo dostępu do dotyczących go urzędowych dokumentów i zbiorów danych. Warto zwrócić uwagę na zwrot ustawowy „dotyczących go”. Oznacza to, że tylko członkowie rodziny objęci pomocą mają wgląd do tych akt. Pracownik socjalny nie ma prawa bez zgody klienta udostępnić tych akt osobie nieuprawnionej np. współmałżonkowi nie będącemu w rozumieniu ustawy o pomocy społecznej członkiem rodziny objętej pomocą. Zgodnie z art. 6 pkt 14 ustawy o pomocy społecznej „rodzina to osoby spokrewnione lub niespokrewnione pozostające w faktycznym związku, wspólnie zamieszkujące i gospodarujące.” Zasady i tryb gromadzenia danych osobowych oraz sposób ich udostępniania innym podmiotom określa ustawa o ochronie danych osobowych. (zob art. 51 ust 5 Konstytucji).

Zgodnie z art. 16 Konwencji o prawach dziecka żadne dziecko nie będzie podlegało arbitralnej lub bezprawnej ingerencji w sferę jego życia prywatnego, rodzinnego lub domowego czy w korespondencję, ani bezprawnym zamachom na jego honor i reputację. Dziecko ma prawo do ochrony prawnej przeciwko tego rodzaju ingerencji lub zamachom.

Pracownik socjalny jest urzędnikiem i reprezentuje instytucję pomocy społecznej podległą odpowiedniej jednostce samorządu terytorialnego. W związku z powyższym powinien zachowywać wysoką kulturę osobistą, a jego strój powinien być schludny. Pracownik socjalny powinien być uprzejmy względem klienta, w żadnym wypadku nie powinien zachowywać się agresywnie i używać wulgaryzmów, nawet jeżeli

w ten sposób zachowuje się klient. Pracownik socjalny nie ma prawa grozić klientowi powołując się na swoją pozycję zawodową. Powinien być otwarty na problemy, które zakomunikuje mu klient, a przy tym być bardzo dyskretny. Jednocześnie w każdej sytuacji, gdy istnieje prawdopodobieństwo wezwania pracownika do sądu w charakterze świadka bądź reprezentanta Ośrodka, powinien lojalnie poinformować klienta o tym, że przed sądem nie będzie zobowiązany do zachowania w tajemnicy wszystkiego, czego dowiedział się w trakcie prowadzonej z nim pracy socjalnej, w tym zwłaszcza, że dowodem w sprawie mogą być akta osobowe dotyczące klienta znajdujące się w Ośrodku.

Na podstawie art. 61 ust 1 zdanie 2 Konstytucji **każdy obywatel ma prawo uzyskiwać informacje na temat działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne**. Pracownicy socjalni mają status pracowników samorządowych i realizują zadania zlecone odpowiednim jednostkom samorządu terytorialnego – gminie czy powiatowi. W związku z powyższym pracownicy socjalni są obowiązani do ujawniania swojej tożsamości wobec klientów oraz do rzetelnego informowania ich jakiego rodzaju pomocy mogą oczekiwać od Ośrodka, biorąc pod uwagę aktualnie obowiązujące przepisy prawne oraz możliwości finansowe instytucji, w której pracują. Pracownik socjalny na terenie Ośrodka powinien nosić identyfikator umieszczony w takim miejscu na ubraniu, aby ustalenie jego tożsamości dla klienta nie było uciążliwe. Przy pierwszej wizycie klienta pracownik socjalny powinien się przedstawić. Obowiązkiem pracownika socjalnego prowadzącego pracę z klientem w terenie (tzw. środowiskowy pracownik socjalny, pracownik socjalny pierwszego kontaktu) jest posiadanie legitymacji pracownika socjalnego. Pracownik socjalny powinien okazywać legitymację klientowi bez żądania, chyba że pracownik ten od dłuższego już czasu prowadzi pracę socjalną z klientem i okazanie legitymacji jest zbędne. Wzór legitymacji pracownika socjalnego określa rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z dnia 19 kwietnia 2005 roku w sprawie rodzinnego wywiadu środowiskowego (Dz.U. 2005, Nr 77, poz. 672). Ponadto każdy obywatel ma prawo w interesie publicznym, interesie własnym bądź innej osoby za jej zgodą do składania w OPS-ach petycji, w tym zwłaszcza wniosków i skarg. Tryb rozpoznawania skarg i wniosków określa Kodeks postępowania administracyjnego oraz rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 8 stycznia 2002 roku w sprawie organizacji przyjmowania i rozpatrywania skarg i wniosków (Dz. U. 2002, Nr 5, poz. 46). Zgodnie z § 3. 1. w/w rozporządzenia przyjmowanie i koordynowanie rozpatrywania skarg i wniosków powierza się wyodrębnionej komórce organizacyjnej lub imiennie wyznaczonym pracownikom. Dlatego też pracownik socjalny nie powinien samodzielnie rozpatrywać skarg oraz wniosków swoich klientów, chyba że są to wnioski ściśle związane z realizacją zadań wykonywanych przez Ośrodki, a zwłaszcza dotyczące przyznania pomocy o charakterze finansowym. Przykładowo pracownik socjalny rozpatrzy wniosek klienta o przyznanie pomocy w formie dożywiania, a przekaże właściwej komórce organizacyjnej wniosek tego samego klienta dotyczący zmiany godzin urzędowania Ośrodka. Pracownik socjalny jest obowiązany uczestniczyć w postępowaniu wyjaśniającym dotyczącym rozpatrywania skarg klientów, a zwłaszcza powinien na żądanie pracownika rozpatrującego skargę przygotować notatkę służbową oraz pomóc w zgromadzeniu wszelkiej dokumentacji. W myśl § 3. 2. rozporządzenia w siedzibie Ośrodka oraz poszczególnych punktach pomocy społecznej, w widocznym miejscu, umieszcza się informację wskazującą komórkę organizacyjną lub wyznaczonych pracowników przyjmujących oraz rozpatrujących skargi i wnioski.

Konstytucja RP poświęca też wiele miejsca problematyce **ochrony praw rodziny, a zwłaszcza prawom rodzicielskim**. W cytowanej już regulacji art. 18 ustawy zasadniczej czytamy, że małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo pozostają pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej. Z tej regulacji wynika już jeden bardzo ważny obowiązek dla pracownika socjalnego, a mianowicie nie ma on prawa, nawet w dobrej wierze, prowadząc pracę socjalną z rodziną dysfunkcyjną do rozbijania małżeństw. W sytuacji, gdy jedno ze współmałżonków stosuje wobec drugiego ze współmałżonków lub dzieci przemoc, pracownik socjalny nie powinien sugerować, aby małżonkowie rozwiedli się. Rozwód powoduje rozwiązanie małżeństwa i decyzję o rozwodzie powinien podjąć klient. Oczywiście w przypadku, gdy klient poprosi o pomoc w złożeniu pozwu do sądu pracownik ma obowiązek w tym zakresie mu pomóc, ewentualnie wskazać, gdzie i w jakich godzinach urzęduje prawnik lub też wskazać inną instytucję, która zajmuje się bezpłatną pomocą prawną dla obywateli, np. tzw. kliniki prawa (studenckie poradnie prawne) działające przy Wydziałach Prawa i Administracji wszystkich aktualnie już Uniwersytetów. W sytuacjach, gdy zdaniem pracownika warto byłoby podjąć kroki prawne zmierzające do poprawy sytuacji rodziny poprzez czasową izolację osoby stosującej przemoc pracownik socjalny prowadzący pracę z rodziną powinien poinformować współmałżonków o możliwości orzeczenia przez sąd separacji prawnej między nimi. Separacja prawna nie powoduje rozwiązania małżeństwa, a co za tym idzie żaden ze współmałżonków nie

może zawrzeć nowego związku małżeńskiego, współmałżonek nie może też żądać zmiany nazwiska, jeżeli przyjął nazwisko współmałżonka. Jeżeli wymagają tego względy słuszności małżonkowie pozostający w separacji obowiązani są do wzajemnej pomocy. Zgodnie z art. 54 § 1 Kodeksu Rodzinnego i Opiekuńczego orzeczenie separacji powoduje powstanie między małżonkami rozdzielnności majątkowej, którą w myśl § 2 zd. 2 tego przepisu sąd na zgodny wniosek małżonków może utrzymać nawet po zniesieniu separacji. Konkludując, orzeczenie separacji między małżonkami nie powoduje rozwiązania małżeństwa, a tym samym pracownik socjalny z własnej inicjatywy informujący współmałżonka z rodziny patologicznej o takiej możliwości, nie będzie działał w sprzeczności z art. 18 Konstytucji RP. Sugerowanie takiego rozwiązania problemów rodziny powinno być przemyślane i rozważne, zwłaszcza wtedy, gdy takie rozwiązanie byłoby najlepsze dla dziecka (np. umożliwiłoby pozostawienie dziecka pod władzą jednego z rodziców zamiast kierowania go do placówki opiekuńczo – wychowawczej lub rodziny zastępczej). Decyzja o wystąpieniu do sądu o orzeczenie takiej sytuacji musi zostać podjęta przez jednego ze współmałżonków, pracownik z własnej inicjatywy nie może podejmować w tym zakresie żadnych kroków prawnych.

Działając na rzecz **zapewnienia dziecku ochrony i opieki pracownik socjalny ma obowiązek uwzględnić** nie tylko dobro dziecka, ale i prawa (i obowiązki) jego rodziców bądź opiekunów prawnych lub faktycznych (por. art. 3 Konwencji o prawach dziecka)

Konstytucja zapewnia rodzicom niepozbawionym władzy rodzicielskiej i nieograniczonym w niej następujące prawa:

- prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem, przy czym wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania (art. 48 ust 1),
- prawo do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniem (art. 53 ust 3),
- wolność wyboru dla swoich dzieci szkół innych niż publiczne (art. 70 ust 3).

Dalsze prawa rodziców wymienia Kodeks Rodzinny i Opiekuńczy, a są to:

- prawo do wykonywania pieczy nad osobą i majątkiem dziecka (art. 95), w tym obowiązek zarządu majątkiem dziecka (art. 101),
- prawo do wychowania dziecka (art. 95),
- prawo działania w charakterze przedstawiciela ustawowego dziecka (prawo do reprezentowania dziecka – art. 98 ust 1).

Dopóki rodzic posiada pełnię władzy rodzicielskiej pracownik socjalny nie ma prawa ingerować w w/w prawa rodzicielskie. Jak już wspomniano na wstępie zgodnie z art. 48 ust 2 Konstytucji „ograniczenie lub pozbawienie praw rodzicielskich może nastąpić tylko w przypadkach określonych w ustawie i tylko na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu. Orzeczeniem sądu jest zarówno postanowienie sądu o odebraniu władzy rodzicielskiej lub jej ograniczeniu, jak i zarządzenia tymczasowe dotyczące sytuacji dziecka. Czasami sytuacja dziecka w rodzinie dysfunkcyjnej jest tak dramatyczna, że wymaga natychmiastowej interwencji pracownika socjalnego w celu odebrania dziecka rodzicom. W takich sytuacjach niezbędna jest obecność policji. W żadnym wypadku pracownik socjalny nie ma prawa samodzielnie lub np. w asyście straży miejskiej udać się do miejsca zamieszkania dziecka i odebrać je rodzicom. Pracownik może co najwyżej poinformować rodziców dziecka o skutkach ich działań. W pierwszej kolejności jednak należy postępować tak, by nie zaistniała potrzeba oddania dziecka do placówki opiekuńczo-wychowawczej, czy rodziny zastępczej. Jeżeli jednak mimo starań pracownika socjalnego albo, gdy dziecko będzie skrajnie zaniedbywane przez rodziców lub będą oni wobec niego stosowali takie działania, które będą zagrażały życiu lub zdrowiu dziecka, należy posunąć się do najbardziej drastycznego środka – podjęcia kroków w celu odebrania dziecka rodzicom (opiekunom). Nawet podejmując taką decyzję pracownik socjalny musi pamiętać, że mimo wszystko ma być on sojusznikiem rodziny. Rodzicom (opiekunom) należy wytłumaczyć, dlaczego dziecko zostało odebrane, co nie oznacza, że nigdy już nie wróci do rodziny. Od samego początku, tj. wówczas gdy więzy rodziców (opiekunów) z dzieckiem są jeszcze bardzo duże, należy próbować nawiązać współpracę z rodziną i wskazać jakie kroki powinni oni podjąć by dziecko wróciło do rodziny. Pracownik nie jest wrogiem rodziny. Przed sądem, w sprawie o wydanie zarządzeń tymczasowych lub na rozprawie w przedmiocie odebrania/ograniczenia praw rodzicielskich powinien wydać rzetelną opinię o sytuacji rodziny. Jeżeli zatem od momentu odebrania dziecka do czasu wydania opinii postawa rodziców choćby w niewielkim stopniu zmieni się, np. podejmą oni leczenie odwykowe, taki fakt musi zostać ujęty w opinii. Opinia nie ma być tylko potwierdzeniem słuszności decyzji o odebraniu dziecka rodzicom (opiekunom), a ma stanowić przede

wszystkim bazę dla sędziego odnośnie tego, jakie zarządzenia tymczasowe względem dziecka powinny zostać wydane oraz czy rodzicom należy odebrać władzę rodzicielską, czy tylko wystarczy ją ograniczyć. W przyszłości dla rodziców dziecka może to mieć istotne znaczenie, jeżeli będą starali się odzyskać pełnię władzy rodzicielskiej. Pracownik socjalny musi pamiętać, że od jego opinii dotyczącej rodziny, która jest podstawą dla wydania rozstrzygnięcia przez sąd, może zależeć los rodziny. Zatem do wszystkich działań zmierzających do odebrania dziecka należy podchodzić z dużą ostrożnością. Należy rozważyć czy jest osoba w rodzinie, która mogłaby sprawować funkcję rodziny zastępczej dla dziecka, oddając dzieci pod opiekę do placówki opiekuńczo-wychowawczej nie należy rozdzielać rodzeństwa. Trzeba również spojrzeć na problem z drugiej strony - Ośrodek poprzez swoje działanie nie powinien dążyć do zwolnienia rodziców od obowiązku ponoszenia odpowiedzialności za dziecko. Ośrodek nie jest bowiem instytucją, która ma tylko i wyłącznie pomagać rodzinom finansowo. Oczywiście tego rodzaju pomoc dla klientów ma realny wymiar i właśnie tego taka rodzina najczęściej oczekuje. Jednak dla nas najważniejsza powinna być pomoc o charakterze niepieniężnym.

Polskie prawo nie przewiduje jakiś szczególnych regulacji bezpośrednio uprawniających pracownika socjalnego do ingerencji w prywatne życie rodziny objętej pomocą. Jest to niewątpliwie znaczne utrudnienie w pracy OPS-ów. Nie oznacza to jednak, że pracownik socjalny musi biernie przyglądać się roszczeniowej postawie klienta. Warto zwrócić uwagę na regulację art. 4 ustawy o pomocy społecznej: osoby i rodziny korzystające z pomocy społecznej są obowiązane do współdziałania w rozwiązywaniu ich trudnej sytuacji życiowej. Wbrew pozorom nie jest to norma prawna, która nie ma wpływu na zakres udzielonej pomocy. Jeżeli rodzina nie chce współpracować z pracownikiem socjalnym, np. odmawia złożenia oświadczenia albo członkowie rodziny składają sprzeczne bądź niezgodne z prawdą oświadczenia można odmówić udzielenia pomocy finansowej. Znalazło to wyraz w wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 12 października 1993 roku (SA/PO 2097/93) wydanego jeszcze podczas obowiązywania poprzedniej ustawy o pomocy społecznej z 1990 roku. Zgodnie z tezą tego orzeczenia „odmowa współdziałania zainteresowanego w zakresie ustalania dochodów w istniejącej rodzinie, wyklucza pomoc ze strony organów pomocy społecznej.” Aktualnie dodatkowo uprawnienie to zostało bezpośrednio zapisane w art. 11 ust 2 ustawy o pomocy społecznej, które niejako konkretyzuje, jakie zachowanie klienta jest podstawą do odmowy przyznania świadczenia pieniężnego. Zgodnie z w/w art. „Brak współdziałania osoby lub rodziny z pracownikiem socjalnym w rozwiązywaniu trudnej sytuacji życiowej, odmowa zawarcia kontraktu socjalnego, niedotrzymywanie jego postanowień, nieuzasadniona odmowa podjęcia zatrudnienia, innej pracy zarobkowej przez osobę bezrobotną lub wykonywania prac społecznie użytecznych, o których mowa w przepisach o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, lub nieuzasadniona odmowa podjęcia leczenia odwykowego w zakładzie lecznictwa odwykowego przez osobę uzależnioną mogą stanowić podstawę do odmowy przyznania świadczenia, uchylenia decyzji o przyznaniu świadczenia lub wstrzymania świadczeń pieniężnych z pomocy społecznej.” Ponadto podstawą do ograniczenia świadczeń, odmowy ich przyznania albo przyznania pomocy w formie świadczenia niepieniężnego jest zgodnie z art. 11 ust 1 sytuacja, gdy rodzina marnotrawi przyznane świadczenia, celowo je niszczy lub korzysta z nich w sposób niezgodny z przeznaczeniem bądź też marnotrawi własne zasoby finansowe.

Jednakże sytuacja znacznie komplikuje się, gdy pomocą objęte ma być dziecko, które przecież nie ma bezpośredniego wpływu na zachowanie swoich rodziców bądź opiekunów prawnych. Zresztą zgodnie z art. 11 ust 3 ustawy o pomocy społecznej „w przypadku odmowy przyznania albo ograniczenia wysokości lub rozmiaru świadczeń z pomocy społecznej należy uwzględnić sytuację osób będących na utrzymaniu osoby ubiegającej się o świadczenie lub korzystającej ze świadczeń.”

Nie oznacza to jednak, że rodzinie, w której jest dziecko nie wolno odmówić pomocy czy jej ograniczyć. Wręcz przeciwnie. Przyznanie pomocy zwłaszcza w formie finansowej, gdzie wszelkiego rodzaju środki będą wydatkowane niezgodnie z przeznaczeniem nie ma żadnego sensu ze względu na słuszny interes dziecka. W takim wypadku przyznanie świadczeń w formie rzeczowej jest jak najbardziej uzasadnione. Pomoc ta nie powinna jednak ograniczać się tylko do przyznania pomocy w formie dożywiania w przedszkolu czy w szkole oraz pomocy rzeczowej w formie ubrania. Tę formę pomocy gwarantują dziecku przede wszystkim art. 48 ust. 1 ustawy o pomocy społecznej oraz ustawa z dnia 29 grudnia 2005 roku o ustanowieniu programu wieloletniego „Pomoc państwa w zakresie dożywiania” (Dz.U. 2005, Nr 267, poz. 2258) Należy koncentrować się na przyznaniu pomocy w formie podręczników czy innych pomocy szkolnych. Warto również podjąć działania zmierzające do tego, aby dziecko mogło korzystać z pomocy w świetlicy. Aktualnie bardzo szerokie możliwości daje w tym zakresie ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. 2003, Nr 96, poz. 873) Tworzenie przy Ośrodkach Pomocy Społecznej

świeclic dla dzieci i zatrudnienie w nich dodatkowo (obok pracowników etatowych świeclicy) wolontariuszy daje szansę, żeby jak najwięcej dzieci miało zapewnioną pomoc w kształtowaniu ich zdolności i talentów, co może mieć bezpośredni wpływ na ich osobowość i zdolność usamodzielnienia się w przyszłości. Warto też, aby przy OPS na stałe zatrudniony był psycholog, który pomoże ocenić pracownikowi socjalnemu, jaka jest rzeczywista sytuacja rodziny.

Również **regulacja art. 12 ustawy o pomocy społecznej daje pracownikowi bardzo duże możliwości.** „W przypadku stwierdzonych przez pracownika socjalnego dysproporcji między udokumentowaną wysokością dochodu a sytuacją majątkową osoby lub rodziny, wskazującą, że osoba ta lub rodzina jest w stanie przezwyciężyć trudną sytuację życiową, wykorzystując własne zasoby majątkowe, w szczególności w przypadku posiadania znacznych zasobów finansowych, wartościowych przedmiotów majątkowych lub nieruchomości, można odmówić przyznania świadczenia.” Klienci nie powinni oszukiwać pracownika socjalnego, co do tego, jaki majątek i dochód posiadają. Pracownik socjalny nie musi udowodniać, że klient złożył niegodne z prawdą oświadczenie, wystarczy jeśli wykaże, że dysproporcja między udokumentowaną wysokością dochodu a stanem posiadania rodziny jest znaczna. W takiej sytuacji należy każdorazowo bardzo szczegółowo na formularzu rodzinnego wywiadu środowiskowego wskazać, jakie dobra rodzina posiada w lokalu, który zajmuje. Nie oznacza to jednak, że w przypadku, gdy rodzina mieszka w domu jednorodzinnym wyposażonym w sprzęt AGD, telewizor i komputer należy pomocy odmówić. Nie można uzależniać przyznania pomocy od wyzbycia się przez klienta wszelkich rzeczy, które nabył zanim znalazł się w trudnej sytuacji. Takie zachowanie pracownika socjalnego naruszałoby prawo własności klienta (art. 64 Konstytucji RP). W każdym wypadku należy badać sytuację, w jakiej znalazła się aktualnie rodzina. Jeżeli sytuacja rodziny korzystającej z pomocy OPS będzie wskazywała na to, że posiada jednak ona jakieś dodatkowe środki, które nie są wykazywane przez klienta, np. w mieszkaniu klienta pojawiają się nowe sprzęty gospodarstwa domowego, będą dokonywane często remonty itp. Istnieje podstawa do odmowy przyznania świadczenia pieniężnego. Aktualna sytuacja rodziny musi jednak zostać udokumentowana na formularzu rodzinnego wywiadu środowiskowego, ewentualnie za pomocą notatki służbowej pracownika socjalnego. Należy też pamiętać, że przyznanie pomocy zwłaszcza w formie zasiłków celowych ma charakter uznaniowy i odmowa przyznania takiego świadczenia wymaga odpowiedniego uzasadnienia decyzji w tym zakresie.

Zgodnie z art. 3 ust. 4 potrzeby osób i rodzin korzystających z pomocy powinny zostać uwzględnione, jeżeli odpowiadają celom i mieszczą się w możliwościach pomocy społecznej. Absolutnie niedopuszczalne jest doprowadzenie do tego, aby rodzina uzależniła się od pomocy o charakterze finansowej udzielanej przez Ośrodek. Już przy pierwszym kontakcie z klientem powinny zostać określone zasady udzielania pomocy przez Ośrodek. Zasady te muszą być takie same dla rodzin o podobnych problemach. Współpraca między pracownikiem a klientem może mieć charakter niepisanej umowy, ale przestrzegania jej postanowień musi pilnować pracownik. Jeżeli zawarcie „niepisanej umowy” nie przynosi pożądanych efektów można sięgnąć do bardziej radykalnych środków a mianowicie spisania kontraktu socjalnego (art. 6 pkt 6, art. 45 ust 2 oraz art. 108 ustawy pomocy społecznej). Jednak przede wszystkim współpraca między pracownikiem a klientem powinna opierać się na wzajemnym zaufaniu. W żadnym wypadku nie może dojść do sytuacji, że zawarty między pracownikiem a klientem kontrakt socjalny nakładać będzie tylko i wyłącznie obowiązki na klienta. Kontrakt socjalny to przecież swoistego rodzaju umowa między dwoma równoważnymi stronami, gdzie każda ze stron ma zarówno uprawnienia jak i obowiązki. Pracownik socjalny nigdy nie powinien łamać warunków „umowy o współpracę” zawartej z klientem, gdyż wtedy ustalone zasady utracą swoją siłę i wartość, a pracownik socjalny autorytet wśród klientów OPS. W sytuacji, gdy pracownik socjalny naruszy postanowienia zawartego z klientem kontraktu, nie może on wymagać od klienta, aby ten wypełniał postanowienia „umowy”, a nade wszystko nie może odmówić udzielenia pomocy powołując się na brak współdziałania ze strony klienta. Uprawnienie do zawarcia kontraktu socjalnego z klientem w żadnym wypadku nie może stać się dla pracownika socjalnego instrumentem prawnym służącym do zastraszenia klienta, co niestety miało już miejsce w przeszłości. Kontrakt socjalny służy tylko jednemu celowi – ma pomóc pracownikowi socjalnemu nawiązać właściwe relacje z podopiecznym.

Niedopuszczalna jest odmowa przyznania pomocy w formie pracy socjalnej z rodziną, gdyż nie jest ona uzależniona od posiadanych przez rodzinę dochodów (art. 45 ust 4 ustawy o pomocy społecznej) Jeżeli zatem rodzina posiadająca wystarczające środki finansowe dla skorzystania z odpłatnego wsparcia psychologa zwróci się o pomoc np. w wychowaniu dziecka, nie wolno pracownikowi socjalnemu odmówić

takiej pomocy ze względu na osiągnięty przez rodzinę dochód. Należy objąć rodzinę pomocą w formie pracy socjalnej, w tym poradnictwem psychologicznym, a jedynie w przypadku braku współpracy między rodzicami (opiekunami prawnymi) dziecka w myśl zasady, że OPS nie zastępuje rodziców (opiekunów) w wykonywaniu obowiązków rodzicielskich można zaniechać udzielania rodzinie dalej tego rodzaju wsparcia.

Na zakończenie tych rozważań warto wskazać na uprawnienie, a w pewnym sensie moralny obowiązek pracownika socjalnego, do złożenia zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa. Przede wszystkim należy poinformować właściwą jednostkę prokuratury lub policji o znęceniu się członka rodziny nad dzieckiem lub współmałżonkiem (konkubinem) (art.207 K.k.), o rozpijaniu małoletniego przez dorosłego członka rodziny (art. 208 K.k.), o porzuceniu małoletniego przez rodzica (opiekuna prawnego) (art. 210 K.k.), o wykorzystywaniu seksualnym dziecka (art. 200 K.k.). W tym zakresie dominującą rolę odgrywać będą Zespoły Interwencji Kryzysowej działające przy OPS-ach lub PCPR-ach. Jednakże warto również pamiętać o tym, że wyłudzenie świadczeń pieniężnych na podstawie ustawy o pomocy społecznej np. poprzez składanie niezgodnych z prawdą oświadczeń stanowi przestępstwo oszustwa (art. 286 K.k.). Niedopuszczalne jest też posługiwanie się podrobionymi albo przerobionymi dokumentami (zaświadczeniami, orzeczeniami itp.). W interesie OPSów i PCPR-ów jest informowanie organów ścigania także o tego typu przestępstwach. Może to być skuteczny środek walki z plagą przypadków pozyskiwania przez klientów niezgodnie z przepisami środków finansowych. Wypadki celowego wprowadzenia w błąd pracownika socjalnego, co do zakresu posiadanych środków majątkowych powinny skutkować wydaniem decyzji w przedmiocie zwrotu świadczeń nienależnie pobranych bez możliwości umorzenia „długu”, czyli wydania decyzji o umorzeniu świadczeń nienależnie pobranych. Tylko w ten sposób można skutecznie walczyć z plagą próby wyłudzenia świadczeń pieniężnych z Ośrodka, a klienci mogą nauczyć się, że oszukiwanie Ośrodka po prostu nie opłaca się, bo prędzej czy później zostanie ujawnione, co pociągnie za sobą bardzo poważne niekorzystne dla nich konsekwencje prawne.

Szkoda, że w ustawie o pomocy społecznej nie ma przepisów, które jasno i precyzyjnie wskazywałyby na co w swojej pracy może pozwolić sobie pracownik socjalny, jaki jest zakres jego uprawnień zwłaszcza w sytuacji zagrożenia zdrowia lub życia osoby, która nie ma wpływu na swoje życie, a została uwikłana w sytuację, gdzie jej prawa zostały naruszone. Chodzi tu przede wszystkim o ochronę osób starszych, osób niepełnosprawnych, osób chorych psychicznie oraz dzieci. W obowiązującym stanie prawnym pracownicy socjalni mają często „związane ręce” i stoją przed bardzo trudnym wyborem: albo nie zrobię nic w tej sprawie i narażę osobę, która potrzebuje mojej pomocy, albo też podejmę kroki, ale narażę się na zarzut przekroczenia moich uprawnień. Nic dziwnego, że trudno tu znaleźć pracownikom socjalnym jakiś rozsądny kompromis. Jednak, jak wyżej wskazano, istnieją pewne możliwości w przewyżczeniu takich sytuacji i należy z tych możliwości korzystać, nie nadużywając równocześnie swoich uprawnień. Każdorazowo jasne i precyzyjne określenie zasad współpracy między pracownikiem socjalnym a klientem OPS-u oraz indywidualne traktowanie sytuacji każdego klienta może wiele zmienić w tym zakresie.

DZIAŁ II.

ALTERNATYWNE FORMY OPIEKI NAD DZIECKIEM

Obowiązek rodziców i dzieci do **wzajemnego wspierania się**, wynika z samego pozostawania w stosunku prawnym rodzica i dziecka i trwa przez całe życie niezależnie od sprawowania lub nie sprawowania władzy rodzicielskiej nad dzieckiem (art. 87 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego). Wzajemne wsparcie wypływa z założeń więzi psychicznej i materialnej zespalającej rodziców i dzieci, a wiąże się m.in. z obowiązkiem pomocy w drobnych sprawach życia codziennego, szczególną troską w razie choroby, pomocą materialną lub pozamaterialną rodziców w związku z usamodzielnieniem się dziecka, czy szczególną troską w wypadkach niepowodzeń życiowych. Obowiązki te pozbawione są sankcji przymusu państwowego jednak stanowią wykaz nakazów wynikających z norm moralnych mających swe źródło w zasadach współżycia społecznego i korzystają z norm sankcji przymusu w sferze pozaprawnej.

Do okazywania dziecku pomocy, zwłaszcza w pierwszym okresie jego rozwoju, obowiązani są przede wszystkim rodzice. Wiąże się to nieodzownie z pojęciem władzy rodzicielskiej, która jest prawem

podmiotowym, przyznawanym rodzicom dla dobra dziecka i polega ona na możliwości, a zarazem powinności roztoczenia nad dzieckiem pieczy, kierowania nim, wychowania i reprezentowania go oraz zarządzania jego majątkiem. Obowiązek wzajemnego wspierania się jest niezależny od tego, czy rodzicom przysługuje władza rodzicielska, czy stanowią małżeństwo oraz czy dziecko jest małoletnie albo pełnoletnie i czy mieszka razem z rodzicami. Ważne jest to, że obowiązek ten trwa przez całe życie. Należy jednak zauważyć, że spełnienie tego obowiązku nie zawsze jest realizowane, często też wymaga ono wsparcia ze strony osób trzecich. Zgodnie z **art. 70 ustawy o pomocy społecznej** z dnia 12 marca 2004 r. (Dz. U.2004, Nr 64, poz 593) rodzinie, która ma trudności w wypełnianiu swoich zadań oraz dziecku z tej rodziny **POMOC SPOŁECZNA** udziela pomocy w szczególności w formie:

- poradnictwa rodzinnego,
- terapii rodzinnej rozumianej jako działania psychologiczne, pedagogiczne i socjologiczne, mające na celu przywrócenie rodzinie zdolności do wypełnienia jej zadań,
- pracy socjalnej,
- zapewnienia dzieciom opieki i wychowania poza rodziną.

Rodzina otrzymuje także pomoc w szczególności przez działania:

- specjalisty przygotowanego do pracy z rodziną lub w środowisku lokalnym,
- placówek opiekuńczo-wychowawczych wsparcia dziennego,
- innych podmiotów, których działanie daje potrzebne wsparcie dziecku i rodzinie.

Realizowanie praw i obowiązków przez rodziców, wynikających z treści władzy rodzicielskiej nie wyłącza korzystania z pomocy innych osób bądź jednostek (min. Ośrodków Pomocy Społecznej), jednak nie może się to przeradzać w całkowite przerzucenie na osoby trzecie troski o wychowanie dziecka.

I.

PRAWA I OBOWIĄZKI RODZICÓW BIOLOGICZNYCH WYNIKAJĄCE Z WŁADZY RODZICIELSKIEJ

Władza rodzicielska ojca i matki powstaje z chwilą urodzenia się dziecka, za którym przemawia domniemanie pochodzenia z małżeństwa lub które zostało uznane przez ojca i trwa aż do uzyskania przez dziecko pełnoletności. Nieprzyznanie ojcu – w razie sądowego ustalenia ojcostwa – władzy rodzicielskiej nad dzieckiem nie wyłącza prawa ojca do osobistej styczności z dzieckiem.

Prawo styczności bowiem przysługuje rodzicom pozbawionym władzy rodzicielskiej, chyba że:

- sąd opiekuńczy zakaże pozbawionym władzy rodzicielskiej osobistej styczności z dzieckiem (art.113 § 1 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego),
- w razie ograniczenia władzy rodzicielskiej sąd opiekuńczy ograniczy osobistą styczność rodziców z dzieckiem (art.113 § 1 KRO).

Należy wiedzieć, że:

1. Przesłanką warunkującą przysługiwanie władzy rodzicielskiej jest pełna zdolność rodzica do czynności prawnych.
2. Władza rodzicielska nad dzieckiem nie powstaje, jeżeli żadne z rodziców nie może jej sprawować, albo rodzice są nieznanymi – w takich wypadkach ustanawia się dla dziecka opiekuna (art. 94 § 3 KRO).
3. Władza rodzicielska może ustać przed uzyskaniem przez dziecko pełnoletności w razie:
  - śmierci lub uznania rodzica za zmarłego,
  - utraty pełnej zdolności do czynności prawnych rodzica,
  - pozbawienie albo zawieszenie władzy rodzicielskiej,
  - przysposobienia dziecka.
4. Jeżeli władza rodzicielska przysługuje obojgu rodzicom, każde z nich jest obowiązane i uprawnione do jej wykonywania (art. 97 § 1 KRO)
  - w sprawach mało istotnych każdy z rodziców może działać bez potrzeby porozumienia z drugim rodzicem,
  - o sprawach istotnych dziecka rodzice są obowiązani rozstrzygać wspólnie - zarówno wówczas gdy są oni małżeństwem i pozostają we wspólnym pożyciu, jak i wówczas gdy ich wspólne pożycie nie istnieje, a także gdy nie zawarli małżeństwa. W przypadku braku porozumienia pomiędzy rodzicami sprawę rozstrzyga sąd opiekuńczy (art. 97 § 2 KRO) **Istotne sprawy dziecka** – to m.in. miejsce pobytu dziecka, wybór kierunku kształcenia lub zawodu, sposobu leczenia dziecka,

spędzania przez nie wakacji, kierunku wychowania dziecka, przynależności do organizacji młodzieżowych itp.

5. Władza rodzicielska przysługuje tylko jednemu z rodziców w wypadkach gdy:
  - drugi rodzic nie żyje, nie jest znany lub nie ma pełnej zdolności do czynności prawnych,
  - drugi rodzic został pozbawiony władzy rodzicielskiej albo uległa ona w stosunku do niego zawieszeniu,
  - ojcu sądowo ustalonym sąd ustalający ojcostwo nie przyznał władzy rodzicielskiej.
6. Rodzice są przedstawicielami ustawowymi dziecka, które pozostaje pod ich władzą rodzicielską, dlatego każde z nich może działać samodzielnie jako przedstawiciel ustawy dziecka (art. 98 § 1 KRO).
7. W imieniu małoletniego dziecka nie mającego zdolności do czynności prawnych mogą występować tylko rodzice i oni mają prawo do reprezentacji dziecka.
8. Rodzice sprawują **pieczę nad dzieckiem** – ich obowiązkiem jest m.in. trwała troska i staranie o dziecko, zapewnienie mu odpowiednich warunków egzystencji i rozwoju oraz ochrony przed niebezpieczeństwami (art. 95 § 1, i 2 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego).

Ingerencja sądu opiekuńczego w sprawowaniu władzy rodzicielskiej

Głównym zadaniem władzy rodzicielskiej jest należyte wychowywanie dzieci, a troska o dobro dziecka stanowi motyw podstawowy przepisów o władzy rodzicielskiej. Sfera stosunków wewnętrznych pomiędzy rodzicami i dzieckiem nie podlega bieżącej kontroli ze strony sądu opiekuńczego, jednak kontrola taka może zostać wprowadzona na skutek orzeczenia sądu ze względu na dobro dziecka oraz dobro społeczne. Sąd opiekuńczy może ingerować w sferę władzy rodzicielskiej poprzez:

a) Zarządzenia sądu opiekuńczego.

Odpowiednie zarządzenia wydawane są w celu zapobieżenia zagrożenia dobru dziecka, oraz gdy istnieje wystarczające obiektywne zagrożenie dobra dziecka art. 109 § 1 KRO. Należą do nich:

- zobowiązanie rodziców oraz małoletniego do określonego postępowania, z jednoczesnym wskazaniem sposobu kontroli wykonywania zarządzeń,
- określenie jakie czynności nie mogą być przez rodziców dokonywane bez zezwolenia sądu, albo poddanie rodziców innym ograniczeniom, jakim podlega opiekun na podstawie Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego.
- poddanie wykonywania władzy rodzicielskiej stałemu nadzorowi kuratora sądowego,
- skierowanie małoletniego do organizacji lub instytucji powołanej do przygotowania zawodowego albo do innej placówki sprawującej częściową pieczę nad dziećmi,
- jeżeli wymagają tego interesy majątkowe małoletniego, powierzenie zarządu jego majątkiem ustanowionemu w tym celu kuratorowi (art. 103 § 3).
- zarządzenie umieszczenia małoletniego **w rodzinie zastępczej albo placówce opiekuńczo-wychowawczej,**

**

W przypadku umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej obowiązek i prawo wykonywania bieżącej pieczy nad osobą małoletniego, jego wychowania oraz reprezentowania w dochodzeniu świadczeń przeznaczonych na zaspokojenie potrzeb jego utrzymania należy do rodziny zastępczej, chyba że sąd opiekuńczy postanowił inaczej (art. 112¹ KRO).

**

Sąd, który ograniczył władzę rodzicielską przez umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej, może w wyjątkowych wypadkach ograniczyć osobistą styczność rodziców z dzieckiem (art. 113 § 2 KRO)

Zarządzenie sądu nie zawsze oznacza środek represji względem rodziców, lecz jest to zawsze środek zmierzający do ochrony dobra dziecka. Ingerencja sądu najczęściej jest spowodowana brakiem u rodziców wystarczających kwalifikacji wychowawczych, albo takich kwalifikacji jakie są niezbędne z uwagi na szczególnie trudny charakter dziecka.

b) Zawieszenie władzy rodzicielskiej

Jeżeli rodzice wskutek przemijającej przeszkody nie mogą wykonywać władzy rodzicielskiej, którą dotychczas sprawowali należycie, sąd opiekuńczy może - jeżeli w świetle okoliczności danej sprawy uzna, że wymaga tego dobro dziecka oraz interes społeczny - zawiesić władzę rodzicielską i ustanowić dla dziecka opiekę (art.110 w zw. z 145 KRO). Ustanie przyczyny, która spowodowała zawieszenie władzy rodzicielskiej nie powoduje samo przez się jej przywrócenia. Następuje ona dopiero po uchyleniu zawieszenia przez sąd opiekuńczy.

c) Pozbawienie władzy rodzicielskiej

Sąd jest obowiązany korzystać z tego środka wówczas, gdy dobra dziecka nie można zabezpieczyć przez wykorzystanie innych środków, zwłaszcza poprzez zarządzenia sądu. Wówczas sąd opiekuńczy orzeka o pozbawieniu władzy rodzicielskiej w stosunku do obojga rodziców lub jednego z nich. Zgodnie z art. 111 § 1 KRO pozbawienie władzy rodzicielskiej następuje wówczas, gdy:

1. Nastąpiła **trwała przeszkoda** uniemożliwiająca należyte sprawowanie władzy rodzicielskiej np. nieuleczalna choroba psychiczna.
2. **Rodzice nadużywając swej władzy** zmuszają dziecko do pracy nie odpowiadającej jego uzdolnieniu lub zdrowiu, skłaniają dziecko do popełnienia przestępstwa, prowadzenia niemoralnego trybu życia, wywierają szczególnie negatywny wpływ na dziecko.
3. **Rodzice w sposób rażący zaniedbują swe obowiązki** naruszając przez to dobro dziecka (np. głodzą dziecko, tolerują złe prowadzenie się dziecka, oddawanie się pijaństwu, porzucają dziecko, w sposób zawiniony nie wywiązują się z obowiązku alimentacyjnego).

Sąd może również pozbawić rodziców władzy rodzicielskiej, jeżeli mimo udzielonej pomocy nie ustały przyczyny uzasadniające umieszczenie małoletniego w rodzinie zastępczej, a zwłaszcza, gdy rodzice trwale nie interesują się dzieckiem.

- W przypadku pozbawiania władzy rodzicielskiej tylko jednego z rodziców, władza rodzicielska przysługuje drugiemu rodzicowi. W sytuacjach, w których wymaga tego dobro dziecka, sąd opiekuńczy ma obowiązek wydania z urzędu zakazu rodzicom pozbawionym władzy rodzicielskiej osobistej styczności z dzieckiem. Zakaz taki wyłącza:
  - możliwość spotykania się z dzieckiem,
  - inne formy osobistej styczności np. prowadzenia korespondencji, rozmów telefonicznych.
- Zakaz osobistej styczności wydaje sąd opiekuńczy, gdy np. rodzice demoralizują dziecko swoim postępowaniem, nakłaniając je do postaw sprzecznych z zasadami współżycia społecznego.
- Władza rodzicielska może zostać przywrócona, jeżeli ustaną trwale przeszkody w jej wykonywaniu albo sąd opiekuńczy uzna, że nie ma już obawy nadużycia tej władzy lub rażącego zaniedbania obowiązków przez rodziców.

Zgodnie z **art. 72 ustawy o pomocy społecznej** dziecku pozbawionemu całkowicie lub częściowo opieki rodzicielskiej, a także dziecku niedostosowanemu społecznie zapewnia się opiekę i wychowanie w rodzinie zastępczej. Sytuacja ta będzie miała miejsce w razie ograniczenia władzy rodzicielskiej, pozbawiania czy zawieszenia tej władzy, także w przypadku zagrożenia dziecka w skutek naganego postępowania rodziców. W rodzinie zastępczej mogą zostać umieszczone także dzieci, które zostały osierocone.

Umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej następuje na podstawie orzeczenia sądu, a skutkuje tym, że, rodzina zastępcza podejmuje obowiązki opieki nad dzieckiem i jego wychowaniem z dniem umieszczenia dziecka w rodzinie na podstawie orzeczenia sądu lub umowy zawartej pomiędzy rodziną zastępczą, a starostą (starosta zobowiązany jest niezwłocznie zawiadomić sąd opiekuńczy o zawartej umowie). Pełnienie funkcji rodziny zastępczej może zostać powierzone małżonkom lub osobie pozostającej w związku małżeńskim. Osoby te muszą spełniać następujące warunki:

- a) dają rękojmię należytego wykonywania zadań rodziny zastępczej,
- b) mają stałe miejsce zamieszkania na terytorium RP,
- c) korzystają z pełni praw cywilnych i obywatelskich,
- d) nie są lub nie były pozbawione władzy rodzicielskiej,
- e) nie są ograniczone we władzy rodzicielskiej,
- f) nie została zawieszona ich władza rodzicielska,
- g) nie są chore na chorobę uniemożliwiającą właściwą opiekę nad dzieckiem,
- h) mają odpowiednie warunki mieszkaniowe i stałe źródło utrzymania,
- i) uzyskały pozytywną opinię od Ośrodka Pomocy Społecznej właściwego ze względu na miejsce zamieszkania.

Zgodnie z art. 74 ustawy o pomocy społecznej **rodziny zastępcze dzielimy na:**

- Spokrewnione z dzieckiem
- Niespokrewnione z dzieckiem
- Zawodowe niespokrewnione z dzieckiem, które dzielą się na:

1. Wielodzietne
2. Specjalistyczne
3. O charakterze pogotowia rodzinnego

II.

WZAJEMNE PRAWA I OBOWIĄZKI RODZICÓW BIOLOGICZNYCH WOBEC SWOICH DZIECI UMIESZCZONYCH W RODZINIE ZASTĘPCZEJ

1. Uprawnienia rodziny naturalnej

- **Pelna władza rodzicielska**

Jeśli rodzicom przysługuje pełna władza rodzicielska nie ma możliwości jej ograniczenia, ani tym bardziej zakazania im styczności z dzieckiem. Jednak prawo rodziców wynikające z władzy rodzicielskiej jest uwarunkowane od dobra dziecka i interesów społecznych (art. 95 § 3 KRO), jeżeli dobro te zostanie zagrożone władza rodzicielska może zostać ograniczona na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu.

- **Ograniczenie styczności z dzieckiem**

W wyjątkowych wypadkach najczęściej z uwagi na dobro dziecka, sąd może zastosować ograniczenie styczności z dzieckiem wobec tych rodziców, których władza rodzicielska została ograniczona przez umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej. Należy zauważyć, że z pozbawieniem władzy rodzicielskiej nie wiąże się automatyczny zakaz owej styczności.

- **Całkowity zakaz styczności z dzieckiem**

Całkowity zakaz styczności z dzieckiem sąd może orzec wyłącznie wobec rodziców, którzy nie sprawują władzy rodzicielskiej i gdy utrzymanie osobistych kontaktów rodziców z dzieckiem zagraża jego życiu, zdrowiu, bezpieczeństwu bądź wpływa demoralizująco na dziecko - istnieje jednak stwierdzenie, że prawo rodzica do styczności z dzieckiem jest niezależne od posiadania przez niego władzy rodzicielskiej.

- **Zakaz ingerencji we władzę rodzicielską**

Gdy dziecko zostało umieszczone w rodzinie zastępczej na podstawie wniosku złożonego przez rodziców lub przez samo dziecko, lecz za zgodą rodziców wówczas nie mamy do czynienia z ingerencją sądu w sferę władzy rodzicielskiej. Rodzice mają niczym nie uszczuplone kompetencje wynikające ze sprawowania pełnej władzy i mogą spowodować powrót dziecka pod ich faktyczną pieczę. Ustawodawca zobowiązał jednak starostę, który działając na wniosek rodziców naturalnych umieścił ich dziecko w rodzinie zastępczej, by niezwłocznie przekazał sprawę sądowi. Sąd z kolei w sprawie umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej wydaje stosowne orzeczenie, które może skutkować ograniczeniem uprawnień rodziców naturalnych względem dziecka.

- **Złożenie wniosku do OPS o zwolnienie z ponoszenia kosztów pobytu dziecka w rodzinie zastępczej**

Na wniosek rodziców naturalnych lub z urzędu starosta może częściowo zwolnić lub odstąpić od ustalenia opłaty za pobyt dziecka w rodzinie zastępczej ze względu na trudną sytuację materialną rodziny art. 79 pkt 5 ustawy o pomocy społecznej.

2. Obowiązki rodziny naturalnej

- **Sytuacja prawna dziecka**

Dziecko objęte pieczę zastępczą jest prawnie dzieckiem swych rodziców naturalnych ze wszystkimi konsekwencjami na gruncie prawa alimentacyjnego, czy spadkowego. Tyczy się to również władzy rodzicielskiej. Rodzina zastępcza mogąca na gruncie polskiego prawa pełnić funkcję opiekuna dla umieszczonego w niej dziecka, nie może nigdy sprawować nad nim władzy rodzicielskiej.

- **Sprawowanie pieczy, która nie ma charakteru bieżącego.**

Rodzice sprawują **pieczę nad dzieckiem** – obejmuje ona przykładowo takie decyzje jak wybór szkoły dla dziecka, sposób leczenia. Natomiast piecza bieżąca w przypadku umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej należy do rodziny zastępczej i obejmuje trwałą troskę i staranie o dziecko, zapewnienie mu odpowiednich warunków egzystencji i rozwoju oraz ochronę przed niebezpieczeństwami.

- **Kierowanie dzieckiem**

Składa się na to decydowanie o istotnych sprawach dziecka wg art 112¹ kierowanie dzieckiem nie zostało przekazane rodzinom zastępczym. Ustawodawca pozostawił rodzicom naturalnym dziecka decydowanie o obywatelstwie dziecka, nadaniu czy ewentualnej zmianie imienia i nazwiska, określeniu miejsca pobytu, sposobie leczenia, światopoglądzie, sposobie wychowania, rozwijaniu zainteresowań, wyjazdach za granicę.

- **Pieczą nad bieżącym majątkiem dziecka**

Do sfery władzy rodzicielskiej rodziców naturalnych należy pieczę nad majątkiem dziecka. Dotyczy to w całości zarządu nad majątkiem z wyłączeniem jednak przedmiotów codziennego użytku.

- **Reprezentacja dziecka**

Reprezentacja dziecka należy do rodziców i obejmuje reprezentowanie małoletniego w ramach zarządu jego majątkiem, jak też z w innych sprawach np. w procesie o odszkodowanie.

- **Oплата za pobyt dziecka lub osoby pełnoletniej w rodzinie zastępczej**

Rodzice bez względu na to czy pobawiono ich, zawieszono, lub ograniczono im władzę rodzicielską mają obowiązek ponosić opłatę do wysokości miesięcznej pomocy pieniężnej na częściowe pokrycie kosztów utrzymania dziecka umieszczonego w rodzinie zastępczej, również po osiągnięciu przez dziecko pełnoletności do czasu ukończenia szkoły, w której rozpoczęło naukę przed osiągnięciem pełnoletności, jeśli nadal przebywa w tej rodzinie zgodnie z art. 79 ust. 1 w nawiązaniu do art. 78 ust. 5 ustawy o pomocy społecznej. Decyzję o ustaleniu ich wysokości podejmuje starosta, który może odstąpić – na wniosek rodziców dziecka lub z urzędu – od ustalenia odpłatności, mając na uwadze trudną sytuację materialną rodziców takiego dziecka.

Obowiązek alimentacyjny

- W przypadku umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej obowiązek alimentacyjny obciąża nadal osoby do tego zobowiązane, a więc najczęściej rodziców biologicznych.
- W przypadku gdy jedno z rodziców płaci alimenty na dziecko umieszczone w rodzinie zastępczej, drugie z rodziców ponosi odpłatność za jego pobyt do wysokości udzielonej na dziecko miesięcznej pomocy pieniężnej (§ 14 pkt 1 Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej w sprawie rodzin zastępczych.)
- W przypadku gdy jedno z rodziców nie żyje i dziecko otrzymuje z tego tytułu rentę rodzinną, drugie z rodziców ponosi odpłatność za jego pobyt do wysokości udzielonej na dziecko miesięcznej pomocy pieniężnej (§ 14 pkt 2 rozporządzenia w sprawie rodzin zastępczych).
- W przypadku, gdy jedno z rodziców nie żyje, a dziecko nie otrzymuje z tego tytułu renty rodzinnej, drugie z rodziców ponosi odpłatność za jego pobyt do wysokości odpowiadającej połowie kwoty udzielanej na dziecko miesięcznej pomocy pieniężnej (§ 14 pkt 3 rozporządzenia w sprawie rodzin zastępczych).
- Rodzice którzy płacą alimenty na dziecko umieszczone w rodzinie zastępczej, nie ponoszą odpłatności za dziecko umieszczone w rodzinie zastępczej (§ 14 pkt 4 rozporządzenia w sprawie rodzin zastępczych).

III.

RODZINA ZASTĘPCZA – WSPARCIE RODZICIELSTWA W KRYZYSIE

Rodzina zastępcza – jest formą sprawowania bieżącej pieczy nad dzieckiem, nad którym nie sprawują pieczy jego rodzice tzw. pieczę alternatywna wobec rodzicielskiej - zgodnie z **Konwencją o Prawach Dziecka art. 20. ust 2, 3.** Tyczy się to ogółu sytuacji, w których konieczna jest ingerencja w sferę władzy rodzicielskiej. Przyczynami ingerencji są m.in.

- przyczyny związane z niewłaściwą (zaburzoną) relacją pomiędzy rodzicami, a dziećmi,
- negatywne sposoby sprawowania pieczy nad dzieckiem przez rodziców naturalnych.

Oddzielenie dziecka od rodziny naturalnej musi wynikać z jak najlepiej pojętych interesów dziecka, a umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej wymaga orzeczenia sądu lub organu podlegającego kontroli sądu. W ramach tego postępowania wszystkie zainteresowane osoby winny mieć zapewnione uczestnictwo oraz możliwość wyrażania opinii. Rozróżniamy **dwa tryby** umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej.

I tryb umieszczenia dziecka w instytucji pieczy zastępczej to tryb o charakterze sądowym z uzupełniającym udziałem organów administracyjnych. Występuje on w przypadku:

- zawieszenia i pozbawienia władzy rodzicielskiej,
- śmierci rodziców dziecka.

W takiej sytuacji orzeczenie sądu o umieszczeniu dziecka w rodzinie zastępczej z reguły wskazuje osoby rodziców zastępczych. Jednak przed wydaniem orzeczenia sąd ma obowiązek zasięgnięcia opinii ośrodka adopcyjno – opiekuńczego.

II tryb jest to postępowanie prowadzone na wniosek rodziców o umieszczeniu dziecka w rodzinie zastępczej, lub też na wniosek złożony w tej mierze za zgodą rodziców.

Postępowanie o umieszczenie w rodzinie zastępczej toczy się wówczas przed starostą i może zostać zwięźczone zawarciem umowy cywilnoprawnej pomiędzy starostą, a rodziną zastępczą. Umowa cywilnoprawna zawierana jest przez organ administracyjny w ramach przydzielonych mu ustawowo działań. Sąd zaś, po otrzymaniu informacji od starosty, ma obowiązek wydania orzeczenia w sprawie umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej. W zależności od sytuacji może to być orzeczenie o pozbawieniu, ograniczeniu władzy rodzicielskiej, jak również orzeczenie o rozwiązaniu, rodziny zastępczej i umieszczeniu dziecka z powrotem u rodziców naturalnych.

Pożądane jest podjęcie prób osiągnięcia porozumienia wewnątrz rodziny z udziałem Ośrodka Pomocy Społecznej. Jeśli nie da to dobrego rezultatu następuje przedstawienie problemu właściwemu organowi sądowemu.

Rodzina zastępcza powstaje w ramach procedury, w którą zaangażowany jest sąd rodzinny, ośrodek adopcyjno opiekuńczy i Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie.

- Należy podkreślić obowiązek współpracy z **Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie** lub **wskazany przez Centrum ośrodkiem adopcyjno – opiekuńczym**. Centrum uzyskawszy informacje o trudnościach związanych ze sprawowaniem pieczy nad powierzonym dzieckiem winno pomóc rodzinie zastępczej w ich przewyciężaniu np. pracownik socjalny odwiedzający rodzinę powinien starać się doradzić, w miarę możliwości pomóc i zachęcić do współpracy.
- Współpraca z **sądem** dotyczyć może w szczególności takich spraw, jak zagadnienie kontaktów dziecka z jego rodzicami i innymi osobami bliskimi, skorygowanie uprawnień, obowiązków i kompetencji wobec dziecka, jakie ma rodzina zastępcza i rodzice naturalni na podstawie art 112¹ KRO, wypełnianie przez rodzinę zastępczą obowiązków opiekuna prawnego dziecka.

1. Rodzina zastępcza zapewnia dziecku

Warunki rozwoju i wychowania odpowiednie do jego stanu zdrowia i poziomu rozwoju, w tym:

- odpowiednie warunki bytowe, możliwości rozwoju fizycznego, psychicznego i społecznego, możliwości zaspokojenia indywidualnych potrzeb dziecka, możliwość właściwej edukacji i rozwoju zainteresowań, odpowiednie warunki do wypoczynku i organizacji czasu wolnego.

Wykonywanie bieżącej pieczy nad dzieckiem

- Zgodnie z art. 112¹ do obowiązków i uprawnień rodziny zastępczej należy wykonywanie bieżącej pieczy nad osobą małoletnią, łącznie z jej wychowaniem. To piecza faktyczna nad dzieckiem, czyli troska o nie, oddziaływanie na nie w trakcie zwykłych codziennych czynności życiowych (zagwarantowanie mu bezpieczeństwa, opieki lekarskiej, racjonalnego żywienia, odpowiedniej odzieży, kulturalnych warunków bytowych, warunków do systematycznego uczęszczania do szkoły, pomocy w usamodzielnieniu.)
- wg. art.112¹ rodzice zastępczy sprawują pieczę bieżącą nad dzieckiem, wychowują go oraz reprezentują w dochodzeniu świadczeń przeznaczonych na zaspokojenie potrzeb związanych z jego utrzymaniem, zaś do rodziców dziecka należą inne obowiązki i prawa wynikające z władzy rodzicielskiej tzw. piecza podzielona. **Modyfikacja sądowa** - Art. 112¹ KRO rozpoczyna się od zwrotu **jeśli sąd opiekuńczy nie postanowi inaczej** – zwrot ten daje sądowi możliwość daleko idącej modyfikacji uregulowania sytuacji dziecka. W zasadzie sąd rozstrzyga o tym, co do których obowiązków i uprawnień składających się na władzę rodzicielską ich wykonywanie należy do **rodziny zastępczej**, które zaś zostaje prawem i obowiązkam **rodziców naturalnych**.

Naturalne środowisko do wychowania

- Obok sprawowania **pieczy bieżącej** rodzinom zastępczym powierza się **wychowanie dziecka**. Czyli całokształt zabiegów mających na celu ukształtowanie człowieka pod względem fizycznym, moralnym i umysłowym oraz przygotowanie do życia w społeczeństwie. Prawo do **wychowywania dziecka** obejmuje wychowanie fizyczne i duchowe.

Środki utrzymania

- Art. 100 KRO – Rodzice zastępczy mają obowiązek zapewnienia dziecku środków utrzymania i wychowania w sytuacji gdy potrzeby dziecka nie zostały zaspokojone z innych źródeł.

2. Uprawnienia rodziny zastępczej

Prawo odebrania dziecka

- Do istoty pieczy zastępczej należy pozostawanie z dzieckiem we wspólnocie domowej - dlatego też rodziny zastępcze mogą żądać odebrania dziecka zatrzymanego przez osobę nieuprawnioną.

Prawo do reprezentowania w dochodzeniu świadczeń

- Reprezentowanie dziecka w dochodzeniu świadczeń przeznaczonych na zaspokojenie potrzeb związanych z jego utrzymaniem obejmuje przede wszystkim dochodzenie alimentów, renty rodzinnej, renty odszkodowawczej, zasiłku rodzinnego, przysługuje jednak rodzinie zastępczej tylko wówczas, gdy dziecko zostało umieszczone w rodzinie zastępczej na podstawie orzeczenia sądu opiekuńczego, a nie na podstawie wniosku rodziców. Rodzina zastępcza nie może jednak dochodzić wydania majątku dziecka, a także renty umownej, należy to do uprawnień rodziców biologicznych (zgodnie z art 907 KC)
- W sytuacji gdy rodzice biologiczni zostali pozbawieni praw rodzicielskich przez sąd karny oraz gdy władza rodzicielska została zawieszona, co doprowadziło do ustanowienia opieki powierzonej rodzinie zastępczej (art. 149 § 4 KRO), całość uprawnień składających się na pieczę nad osobą i majątkiem dziecka należy do rodziców zastępczych jako opiekunów.

Kompetencje do aktywności we wspieraniu i dążeniu do kontaktu z rodzicami naturalnymi

- Kontakty między rodzicami, a dziećmi umieszczonymi w rodzinie zastępczej są jednym z warunków powodzenia działań na rzecz reintegracji rodziny. Rodziny zastępcze powinny być aktywne we wspieraniu, dążeniu do styczności i kontaktu dzieci z rodzicami naturalnymi. Oczywiście jest to uzależnione od tego czy styczność rodziców bądź krewnych z dzieckiem nie jest sprzeczna z jego dobrem, bo wówczas pojawia się zagadnienie formalnego ograniczenia lub zakazania takich kontaktów.
- Głównym celem rodziny zastępczej jest piecza nad dzieckiem w okresie jego odseparowania od rodziny, piecza ta ma na celu przede wszystkim powrót dziecka do swych rodziców naturalnych. **Pieczą** zastępcza trwa do momentu usamodzielnienia dziecka. **Celem pieczy** – jest przede wszystkim wspieranie rodziców naturalnych (uzupełnienie ich starań w sprawowaniu pieczy).

Wynagrodzenie dla rodzin zawodowych

- Zawodowa niespokrewniona z dzieckiem wielodzietna lub specjalistyczna rodzina zastępcza otrzymuje wynagrodzenie z tytułu świadczonej opieki i wychowania.
- Zawodowa niespokrewniona z dzieckiem rodzina zastępcza o charakterze pogotowia rodzinnego otrzymuje wynagrodzenie z tytułu pozostawania w gotowości przyjęcia dziecka lub z tytułu świadczonej opieki i wychowania.
- Wynagrodzenie przysługuje tylko jednemu z małżonków.

Pomoc pieniężna

- Rodzicom zastępczym udziela się pomocy pieniężnej na częściowe pokrycie kosztów utrzymania każdego umieszczonego w niej dziecka. Niespokrewniona z dzieckiem rodzina zastępcza otrzymuje dodatkowo na każde umieszczone w niej dziecko kwotę odpowiadającą 10 % podstawy z tytułu sprawowania opieki nad dzieckiem i jego wychowania. Art. 79 ust. 7 ustawy o pomocy społecznej.
- Starosta może przyznać rodzinie zastępczej jednorazowe świadczenie pieniężne na pokrycie niezbędnych wydatków związanych z potrzebami przyjmowanego do rodziny dziecka w wysokości 150 % podstawy zgodnie z art 78 ust. 7a ustawy o pomocy społecznej.
- Jeśli na skutek zdarzenia losowego dziecko umieszczone w rodzinie zastępczej wymaga dodatkowej pomocy, starosta może przyznać rodzinie zastępczej na częściowe pokrycie skutków tego zdarzenia:
  - jednorazowe świadczenie pieniężne w wysokości do 50 % podstawy albo okresowe świadczenie pieniężne w wysokości do 50% podstawy wypłacone przez okres trwania bezpośrednich skutków tego zdarzenia,
  - pomoc w formie rzeczowej o wartości 50 % podstawy zgodnie z art. 78 ust. 7b ustawy o pomocy społecznej.
- Rodzina zastępcza może zrezygnować z przysługującej pomocy pieniężnej art. 79 ust. 8 ustawy o pomocy społecznej.
- W przypadku wykorzystania pomocy pieniężnej niezgodnie z przeznaczeniem lub jej marnotrawienia,

pomoc ta może być przyznana w części lub w całości w formie niepieniężnej art. 79 ust. 9 ustawy o pomocy społecznej.

3. Obowiązki rodziny zastępczej

- **Sprawowanie opieki**

Nad dzieckiem umieszczonym w rodzinie zastępczej opiekę sprawują z reguły rodzice zastępczy. W przypadku gdy dziecko nie zostało umieszczone w rodzinie zastępczej na podstawie orzeczenia o pozbawieniu rodziców władzy rodzicielskiej, sąd sam ustanawia nad nim opiekę prawną.

- **Utrzymywanie kontaktu**

Rodzina zastępcza ma na celu wypracowanie właściwych relacji pomiędzy rodzicami biologicznymi dziecka umieszczonego poza rodziną, a dzieckiem.

- **Współdziałanie z PCPR**

Rodzina zastępcza obowiązana jest do współdziałania z Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie, art. 79 ust. 10 ustawy o pomocy społecznej.

- **Udział w szkoleniach**

Rodziny zastępcze uczestniczą w szkoleniu organizowanym przez Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie lub na jego zlecenie przez ośrodek adopcyjno-opiekuńczy lub inny podmiot art. 77 ust. 1 ustawy o pomocy społecznej.

- **Zawodowa niespokrewniona z dzieckiem rodzina zastępcza o charakterze pogotowia rodzinnego**

Nie może odmówić przyjęcia dziecka w wieku do 10 lat, jeżeli zostało doprowadzone przez policję. Doprowadzenie przez policję może nastąpić bez zgody opiekunów prawnych w sytuacji zagrożenia dobra dziecka, a w szczególności:

- zagrożenie zdrowia lub życia dziecka,
- porzucenia dziecka,
- gdy nie jest możliwe ustalenie tożsamości rodziców lub miejsca ich pobytu.

Rodzina niezwłocznie, nie później niż w ciągu 24 godzin powiadamia sąd opiekuńczy oraz Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie o przyjęciu dziecka. Dziecko przebywa w tej rodzinie do czasu wydania orzeczenia sądu opiekuńczego art. 74 ust. 7 i 8 ustawy o pomocy społecznej.

4. Piecza zastępcza

- Rodzina zastępcza zastępuje pieczę sprawowaną przez rodziców i **trwa przez czas do tego konieczny**. Ten czas może być długi (do dorosłości), ale okresowo **podlega weryfikacji** do zasadności kontynuacji pieczy przez środowisko zastępcze.
- Jest to piecza nastawiona **na przywrócenie dziecka rodzinie**.

IV

OBOWIĄZKI PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH

- **Zwiększenie udziału rodziców naturalnych w wychowaniu dzieci**

Rolą pracownika socjalnego jest dążenie do zwiększenia udziału w wychowaniu dzieci tych rodziców, których, władza rodzicielska jest ograniczona lub zawieszona, a dziecko jest objęte pieczą zastępczą np. w rodzinie zastępczej. Postanowienia sądowe winny nakładać w tej mierze, realne do wyegzekwowania obowiązki zarówno wobec dzieci jak i wobec rodziców naturalnych m.in. leczenie odwykowe, podjęcie pracy.

- **Konieczność utrzymywania kontaktów z rodziną biologiczną**

Dla dobra dziecka konieczne jest dbanie przez Centrum Pomocy o utrzymywanie kontaktów z rodziną biologiczną, podtrzymywania więzów emocjonalnych łączących dziecko z rodzicami i innymi osobami bliskimi – zasadą winien być obowiązek rodziny zastępczej do współdziałania z rodziną naturalną dziecka oraz do podtrzymywania więzi między rodzicami, a dzieckiem – wynika to m.in. § 4 pkt 2 rozporządzenia w sprawie rodzin zastępczych z dnia 18.10.2004 r. (Dz.U 2004 nr 233, poz 2344) oraz art 112 KRO.

- **Obowiązek nadzoru rodziny zastępczej oraz rodziny naturalnej.**

Instytucje pomocy społecznej mają obowiązek nadzoru nad umieszczonym w rodzinie zastępczej małoletnim. Centrum Pomocy informuje właściwy sąd opiekuńczy o całokształcie sytuacji osobistej

dziecka w rodzinie zastępczej oraz o sytuacji rodziny naturalnej dziecka co najmniej raz w roku, w oparciu o przeprowadzony rodzinny wywiad środowiskowy § 8 pkt. 3 rozporządzenia w sprawie rodzin zastępczych z dnia 18.10.2004 r. (Dz.U 2004 nr 233, poz 2344).

• **Informowanie sądu o powrocie dziecka do rodziny naturalnej**

W przypadku stwierdzenia ustania przyczyny umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej Centrum Pomocy informuje sąd opiekuńczy o możliwości powrotu dziecka do rodziny naturalnej § 8 pkt 3 rozporządzenia w sprawie rodzin zastępczych z dnia 18.10.2004 r. (Dz.U 2004 nr 233, poz 2344).

• **Udzielenie pomocy**

Pomoc Społeczna udziela pomocy rodzinie mającej trudności w wypełnianiu swoich zadań oraz dziecku z tej rodziny. Udzielając pomocy należy mieć na względzie podmiotowość dziecka i rodziny oraz prawo dziecka min.

- do wychowania w rodzinie,
- utrzymywania osobistych kontaktów z rodziną, jeżeli dziecko zostanie odseparowane od jednego lub obojga rodziców – szczególnie do utrzymywania regularnych stosunków osobistych i bezpośrednich kontaktów z obojgiem rodziców,
- powrotu do rodziny naturalnej,
- ochrony przed arbitralną lub bezprawną ingerencją w życie prywatne dziecka (art. 70 pkt 1, 3 ustawy o pomocy społecznej).

• **Pomoc dziecku opuszczającemu rodzinę zastępczą**

Osoba opuszczająca rodzinę zastępczą powinna zostać objęta pomocą mającą na celu jej życiowe usamodzielnienie i integrację ze środowiskiem poprzez pracę socjalną pracownika OPS. Osoba taka uzyskuje również pomoc.

- pieniężną na usamodzielnienie lub kontynuowanie nauki,
- w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych,
- w uzyskaniu zatrudnienia,
- w formie rzeczowej – na zagospodarowanie.

• **Podejmowanie działań wyjaśniających**

W przypadku doprowadzenia przez policję dziecka i powiadomieniu o tym fakcie OPS przez niespokrewnioną rodzinę zastępczą o charakterze pogotowia rodzinnego Ośrodek Pomocy Społecznej ma jak najszybciej podjąć działania mające na celu wyjaśnienie sytuacji dziecka art. 74 ust. 7.

• **Informowanie rodziny zastępczej o sytuacji dziecka**

Centrum Pomocy przed umieszczeniem dziecka w rodzinie zastępczej udziela:

- Szczegółowych informacji o dziecku i jego sytuacji rodzinnej, zapewnia w miarę potrzeby możliwość kontaktu z dzieckiem § 2 pkt 1 rozporządzenia w sprawie rodzin zastępczych.
- Udziela informacji o specyficznych potrzebach dziecka, w tym o orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego, udziału w zajęciach rewalidacyjno-wychowawczych, konieczności objęcia dziecka pomocą profilaktyczno-wychowawczą lub resocjalizacyjną § 2 pkt 2 rozporządzenia w sprawie rodzin zastępczych.

• **Wsparcie w rozwiązywaniu problemów**

Centrum Pomocy udziela rodzinie zastępczej wsparcia w rozwiązywaniu zgłaszanych przez rodzinę zastępczą problemów oraz gromadzi informacje o istotnych sprawach dotyczących dziecka § 3 pkt 1 rozporządzenia w sprawie rodzin zastępczych.

Podsumowując, **opiekę zastępczą można zdefiniować** – jako ogół przedsięwzięć o charakterze wychowawczym, socjalnym, i organizacyjno-prawnym mającym na celu przywracanie funkcji rodzinom, które z różnych powodów nie sprawują, bądź z przyczyn od nich niezależnych nie są w stanie sprawować pieczy nad swym dzieckiem. Rodzina zastępcza spełnia między innymi zadania profilaktyczne wobec rodzin niewywiązujących się z funkcji opiekuńczych, a także gdy to konieczne zapewnienia dziecku trwałą pieczę.

Zmiana sytuacji prawnej dziecka fizycznie uwidoczniła zostaje na podstawie orzeczenia sądu. Należy jednak zauważyć, że zmiana ta może wiązać się także z pewnymi **negatywnymi skutkami** takimi jak:

- Orzeczenia sądu o umieszczeniu dzieci w rodzinach zastępczych, które nie spełniają przesłanek wskazanych w ustawie o pomocy społecznej, nie zawsze dają gwarancję na poprawę sytuacji dziecka. Dotyczy to określonych wymagań względem rodziny zastępczej.

Z drugiej strony

- Organy administracji nie egzekwują od instytucji pieczy zastępczej respektowania obowiązków

wynikających z prawa rodzinnego (praw rodziców i innych osób bliskich dziecku). Przykładowo Sądy Rodzinne odmawiają przyznania alimentów osobom, które mogą ubiegać się o świadczenia z pomocy społecznej, a Ośrodki Pomocy Społecznej przyznają zasiłki osobom, które rezygnują z przysługujących im uprawnień alimentacyjnych.

Ostatecznie biorąc pod uwagę sytuację dziecka

- Funkcjonowanie pieczy zastępcstwa rodzinnego bardzo często prowadzi do sieroctwa społecznego – osamotnienia dziecka i dezintegracji instytucji rodziny. Wiele rodzin naturalnych nie radzi sobie z należyтым wypełnieniem swych funkcji, przede wszystkim sprawowaniem zadań opiekuńczych. Oddając pod opiekę zastępczą dziecko zrzucają niejako na osoby trzecie obowiązki spoczywające na nich samych, co ma wpływ na psychikę dziecka, poczucie odrzucenia, bycia niechcianym.

Placówki opiekuńczo – wychowawcze

Problematyka dotycząca placówek opiekuńczo-wychowawczych jest uregulowana głównie w ustawie o pomocy społecznej oraz rozporządzeniu Ministra Polityki Społecznej z dnia 14.02.2005 w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych (Dz.U. Nr 37 poz.331) zwanym dalej rozporządzeniem.

Zgodnie z art. 80 ustawy o pomocy społecznej, placówka opiekuńczo - wychowawcza zapewnia dzieciom i młodzieży pozbawionym częściowo lub całkowicie opieki rodzicielskiej **całodobową ciągłą lub okresową opiekę i wychowanie** oraz zaspokaja jego niezbędne potrzeby bytowe, rozwojowe, w tym emocjonalne, społeczne i religijne, a także zapewnia korzystanie ze świadczeń zdrowotnych i kształcenia. Zaspokajanie potrzeb dziecka realizowane jest co najmniej na poziomie standardu opieki i wychowania wynikającego z obowiązujących przepisów.

Prócz placówek opiekuńczo – wychowawczych całodobowych w których pobyt związany jest z oddzieleniem dziecka od rodziców należy zwrócić uwagę na funkcjonujące w środowisku placówki wsparcia dziennego.

W celu wsparcia funkcji opiekuńczych rodziny dziecko może zostać objęte nieodpłatną i dobrowolną opieką i wychowaniem w placówce wsparcia dziennego pomagającej dzieciom w pokonywaniu trudności szkolnych (pomoc w nauce), organizowaniu czasu wolnego, rozwoju zainteresowań, organizowaniu zabaw i zajęć sportowych oraz zapewniającej stałą pracę z rodziną dziecka.

Placówki wsparcia dziennego zgodnie z art. 71 ust.1 ustawy o pomocy społecznej prowadzone są:

w formie placówek opiekuńczych tj.

- kół zainteresowań,
- świetlic,
- klubów,
- ognisk wychowawczych,

oraz w formie placówek specjalistycznych tj.

- świetlic terapeutycznych,
- specjalistycznych ognisk wychowawczych,

w których dodatkowo realizowany jest program psychokorekcyjny lub psychoprofilaktyczny, w tym terapia pedagogiczna, psychologiczna, rehabilitacja, resocjalizacja.

Zadaniem placówek opiekuńczo-wychowawczych wsparcia dziennego jest przede wszystkim:

- wspieranie rodziny w sprawowaniu jej podstawowych funkcji – stała praca,
- zapewnienie pomocy rodzinie i dzieciom sprawiającym problemy wychowawcze,
- współpraca ze szkołą, ośrodkiem pomocy społecznej, pracodawcami, mediami, organizacjami pozarządowymi i środowiskami naukowymi.

W działaniach wychowawczych organizowanych przez placówki powinni czynnie uczestniczyć rodzice lub opiekunowie dziecka.

Placówka wsparcia dziennego funkcjonuje przez cały rok, we wszystkie dni robocze, co najmniej 4 godz. dziennie jednak ilość dni i godzin funkcjonowania placówki można wyjątkowo dostosować do lokalnych potrzeb.

Przyjęcie dzieci do placówki wsparcia dziennego odbywa się bez skierowania. (§ 33 ust. 6 rozporządzenia).

I

Całodobowe placówki opiekuńczo wychowawcze

Do placówek tych należą: placówki **interwencyjne**, **rodzinne** i **socjalizacyjne**. Ponadto istnieje możliwość tworzenia placówek wielofunkcyjnych łączących różne zakresy opieki.

Placówki opiekuńczo-wychowawcze typu interwencyjnego stosownie do § 4 ust. 1 rozporządzenia zapewniają dziecku pozbawionemu częściowo lub całkowicie opieki rodziców, znajdującemu się w sytuacji kryzysowej:

- doraźną, całodobową opiekę na czas trwania sytuacji kryzysowej,
- kształcenie dostosowane do jego wieku i możliwości rozwojowych,
- opiekę i wychowanie do czasu powrotu do rodziny naturalnej lub umieszczenia w rodzinie adopcyjnej albo zastępczej, placówce rodzinnej albo placówce socjalizacyjnej,
- dostęp do pomocy psychologiczno-pedagogicznej odpowiedniej do zaburzeń i odchyłeń rozwojowych lub specyficznych trudności w uczeniu się.

Do placówki przyjmowane są dzieci:

- wymagające natychmiastowego rozpoczęcia sprawowania opieki i wychowania,
- od 11 roku życia, w wyjątkowych przypadkach dzieci młodsze.

Pobyt dziecka w placówce nie może trwać dłużej niż 3 miesiące, jednak w przypadku gdy postępowanie sądowe w sprawie uregulowania sytuacji prawnej dziecka jest w toku, pobyt w placówce interwencyjnej może być przedłużony, nie dłużej jednak niż o kolejne 3 miesiące. Placówka sporządza diagnozę psychologiczno- pedagogiczną dziecka i diagnozę jego sytuacji rodzinnej oraz ustala wskazania do dalszej pracy z dzieckiem (§ 4 ust. 5 i 7 rozporządzenia).

Placówki opiekuńczo-wychowawcze typu rodzinnego zapewniają dzieciom częściowo lub całkowicie pozbawionym opieki rodziców całodobową opiekę i wychowanie w warunkach zbliżonych do domu rodzinnego oraz opiekę, do czasu powrotu dziecka do rodziny, umieszczenia go w rodzinie adopcyjnej lub jego usamodzielnienia.

Placówka typu rodzinnego tworzy jedną, wielodzietną rodzinę dla dzieci, którym nie znaleziono rodziny zastępczej lub przysposabiającej. Wychowuje dzieci w różnym wieku w tym dorastające i usamodzielniające się, umożliwia wspólne wychowanie i opiekę licznemu rodzeństwu, zapewnia dzieciom kształcenie, wyrównywanie opóźnień rozwojowych i szkolnych, ustala zasady kontaktów dziecka z rodzicami w porozumieniu z sądem, centrum pomocy i ośrodkiem adopcyjno-opiekuńczym (§ 5 ust. 1 rozporządzenia).

Placówki opiekuńczo-wychowawcze typu socjalizacyjnego zapewniają całodobową opiekę i wychowanie dzieciom całkowicie lub częściowo pozbawionym opieki rodzicielskiej, dla których nie znaleziono rodzinnej opieki zastępczej w tym:

- zapewniają wychowanie i zaspokajają niezbędne potrzeby dziecka,
- zajęcia wychowawcze, korekcyjne, kompensacyjne, logopedyczne, terapeutyczne, rekompensujące brak wychowania w rodzinie i przygotowujące do życia społecznego, a dzieciom niepełnosprawnym – odpowiednią rehabilitację i zajęcia specjalistyczne,
- zapewniają dzieciom kształcenie, wyrównywanie opóźnień rozwojowych i szkolnych,

- podejmują działania w celu powrotu do rodziny naturalnej, znalezienia rodziny przysposabiającej lub umieszczenia w rodzinnych formach opieki zastępczej,
- pracują z rodziną dziecka,
- organizują dla swoich wychowanków odpowiednie formy opieki w środowisku, grupy usamodzielniające oraz kontakt z rodzinami zaprzyjaźnionymi.

Placówki wielofunkcyjne łączą różne typy placówek i zapewniają dziecku dzienną i całodobową opiekę oraz wychowanie, realizując zadania przewidziane dla placówki opiekuńczo-wychowawczej wsparcia dziennego, typu interwencyjnego i socjalizacyjnego, a także łącząienne i całodobowe działania terapeutyczne, interwencyjne i socjalizacyjne skierowane na dziecko i rodzinę dziecka. Placówki są także obowiązane pracować z rodziną dziecka w celu usprawnienia jej umiejętności opiekuńczo-wychowawczych (§ 7 rozporządzenia).

II

Umieszczanie dzieci w całodobowych placówkach opiekuńczo-wychowawczych.

Dziecko przyjmowane jest do placówki **na podstawie skierowania** wydanego przez powiat właściwy ze względu na miejsce zamieszkania dziecka w porozumieniu z dyrektorem placówki. Jeżeli w placówkach znajdujących się w miejscu zamieszkania dziecka nie ma miejsc lub nie ma odpowiedniego typu placówki powiat właściwy występuje o wydanie skierowania przez powiat dysponujący odpowiednią placówką (§ 14 ust. 1-3 rozporządzenia).

Zgodnie z art. 80 ust. 6 ustawy o pomocy społecznej **skierowanie dziecka do placówki na pobyt całodobowy może nastąpić po wyczerpaniu możliwości udzielenia pomocy w rodzinie naturalnej lub umieszczenia w rodzinie zastępczej.**

Podstawą skierowania do placówki opiekuńczo-wychowawczej zgodnie z § 14 ust. 7 rozporządzenia jest:

- orzeczenie sądu o umieszczeniu dziecka w placówce opiekuńczo-wychowawczej wydawane w sprawach nagłych w formie tymczasowego zarządzenia, które podlega wykonaniu z chwilą wydania lub postanowienia o umieszczeniu dziecka w placówce, które podlega wykonaniu po uprawomocnieniu,
- wniosek rodziców lub opiekunów o umieszczeniu dziecka w placówce.

Przy kierowaniu do placówki nie powinno rozdzielać się rodzeństwa. Cięża osoby małoletniej nie może stanowić przeszkody w wydaniu skierowania.

W uzasadnionych przypadkach możliwe jest przyjęcie dziecka na pobyt krótkotrwały **bez skierowania** do placówki:

- na prośbę dziecka, na wniosek jego rodziców lub opiekunów prawnych,
- w przypadkach wymagających natychmiastowego zapewnienia opieki każdemu dziecku w wieku poniżej **13 roku życia** do czasu wyjaśnienia jego sytuacji – na polecenie sędziego, doprowadzonemu przez Policję, szkołę lub osoby stwierdzające porzucenie dziecka, zagrożenie jego życia lub zdrowia. W tym przypadku nie jest wymagane uzyskanie zgody przedstawicieli ustawowych ani wydanie orzeczenia przez sąd (§ 14 ust. 5 rozporządzenia).

Przyjęcie niemowlęcia do placówek interwencyjnych specjalizujących się w sprawowaniu opieki nad niemowlętami do czasu ich adopcji następuje bez skierowania oraz bez orzeczenia sądu. Zgłoszenia dokonują oddziały noworodkowe, pediatryczne, ośrodki adopcyjne, Policja oraz inne osoby i organizacje do tego upoważnione (§ 14 pkt. 6 rozporządzenia).

Przyjmowanie dzieci w placówce odbywa się przez całą dobę.

Po otrzymaniu skierowania do placówki wychowanek powinien być doprowadzony do niej przez rodziców. W przypadku, gdy dziecko nie zostanie doprowadzone przez rodziców, a wydane zostało orzeczenie sądu w sprawie umieszczenia w placówce zgodnie z § 317 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości regulamin wewnętrznego urzędowania sądów powszechnych oraz art. 598⁶ – 598¹² Kpc dziecko powinno być

doprowadzone przez kuratora przy ewentualnym wsparciu policji. Dziecko z jednej placówki opiekuńczo-wychowawczej do drugiej przewozi ta placówka w której dziecko przebywało.

O każdym przypadku przyjęcia dziecka placówka zawiadamia powiatowe centrum pomocy rodzinie, które jest z kolei zobowiązane poinformować o tym sąd.

Pobyt dziecka w placówce powinien mieć charakter przejściowy – do czasu powrotu dziecka do rodziny naturalnej lub umieszczenia w rodzinie zastępczej. Nie zawsze jest to możliwe dlatego dziecko może przebywać w placówce do uzyskania pełnoletności, a po uzyskaniu pełnoletności, na dotychczasowych zasadach, do czasu ukończenia szkoły, w której rozpoczęło naukę przed osiągnięciem 18 roku życia.

DOKUMENTY konieczne do umieszczenia dziecka w placówce opiekuńczo wychowawczej (§ 17 rozporządzenia):

- skierowanie (w wyznaczonych sytuacjach nie jest ono konieczne),
- orzeczenie sądu o umieszczeniu dziecka w placówce lub wniosek rodziców o umieszczeniu dziecka w placówce,
- dostępna dokumentacja o stanie zdrowia dziecka,
- dokumenty szkolne, w szczególności świadectwo szkolne karty szczepień,
- kwestionariusz aktualnego rodzinnego wywiadu środowiskowego wraz ze szczegółowym opisem sytuacji dziecka oraz dokumentacją dotychczasowych działań podjętych wobec dziecka i rodziny.

III

Uprawnienia rodziców (opiekunów) dziecka przebywającego w placówce

Rodzice pozbawieni władzy rodzicielskiej, lub których władza została zawieszona mają prawo do:

- regularnych osobistych kontaktów z dzieckiem chyba że sąd zakazał lub ograniczył te kontakty,
- ubiegania się o przywrócenie władzy rodzicielskiej i powrót dziecka do rodziny naturalnej o ile ustąpiły przesłanki pozbawienia lub zawieszenia tej władzy i jest to celowe (decyzja w tym zakresie należy do sądu opiekuńczego). Rodzina może oczekiwać wsparcia i pomocy w tym zakresie ze strony placówki, pracowników socjalnych właściwego ośrodka pomocy społecznej oraz innych instytucji.

Rodzice, których władza rodzicielska została ograniczona mają prawo do:

- regularnych osobistych kontaktów z dzieckiem chyba że sąd zakazał lub ograniczył te kontakty,
- ubiegania się o przywrócenie pełnej władzy rodzicielskiej i powrót dziecka do rodziny naturalnej o ile ustąpiły przesłanki ograniczenia tej władzy i jest to celowe (decyzja w tym zakresie należy do sądu opiekuńczego). Rodzina może oczekiwać wsparcia i pomocy w tym zakresie ze strony placówki, pracowników socjalnych właściwego ośrodka pomocy społecznej oraz innych instytucji,
- sprawowania pieczy nad dzieckiem, która nie ma charakteru bieżącego (piecza bieżąca przysługuje placówce) np. decydowanie o przeprowadzeniu operacji, dochodzeniu odszkodowań,
- zarządzania majątkiem dziecka (z wyłączeniem przedmiotów osobistego użytku),
- reprezentowania dziecka w pozostałych przypadkach z wyłączeniem prawa do dochodzenia świadczeń na jego utrzymanie.

W razie umieszczenia dziecka w placówce na wniosek rodziców lub wniosek dziecka za ich zgodą:

- rodzice mają pełną władzę rodzicielską,
- mogą zadecydować o powrocie dziecka do domu rodzinnego o ile sąd nie wydał orzeczenia regulującego w inny sposób sytuację dziecka.

IV

Obowiązki rodziców

- Obowiązek interesowania się dzieckiem i warunkami w jakich przebywa,
- Składania wniosków do sądu i innych organów w przypadku zagrożenie dobra dziecka,
- Ponoszenia odpłatności za pobyt dziecka lub osoby pełnoletniej w placówce opiekuńczo wychowawczej do wysokości średniego miesięcznego kosztu utrzymania, Do wnoszenia opłat są zobowiązani także osoba pełnoletnia lub jej rodzice oraz opiekunowie prawni lub kuratorzy, w przypadku gdy dysponują dochodami dziecka, z tym że opłata ponoszona przez opiekunów prawnych, kuratorów lub osobę pełnoletnią nie może być wyższa niż 50% kwoty stanowiącej dochód dziecka lub osoby pełnoletniej.

Ponoszenie kosztów utrzymania dziecka w placówce dotyczy zarówno rodziców pozbawionych władzy rodzicielskiej jak i tych, których władza rodzicielska została zawieszona albo ograniczona Opłatę ustala w drodze decyzji administracyjnej starosta właściwy ze względu na miejsce zamieszkania dziecka przed skierowaniem do placówki.

Starosta może częściowo zwolnić lub odstąpić od ustalenia opłaty na wniosek zainteresowanego lub z urzędu, ze względu na trudną sytuację materialną rodziny lub osoby.

VI

Obowiązki placówki opiekuńczo-wychowawczej

Placówka opiekuńczo-wychowawcza jest zobowiązana do:

- Umożliwiania dzieciom regularnych, osobistych i bezpośrednich kontaktów z rodzicami oraz z innymi osobami bliskimi, chyba, że sąd zakazał lub ograniczył ich prawo do osobistych kontaktów z dzieckiem (§ 28 ust.1 rozporządzenia).
- Współpracy z centrami pomocy i ośrodkami pomocy społecznej właściwymi ze względu na miejsce zamieszkania lub pobytu rodziców dzieci, ośrodkami adopcyjno-opiekuńczymi prowadzącymi poradnictwo i terapię dla rodziców dzieci, szkołami, do których uczęszczają, i szkołami, do których uczęszczały dzieci przed umieszczeniem ich w placówce opiekuńczo-wychowawczej, sądami rodzinnymi, kuratorami sądowymi, organizacjami zajmującymi się statutowo pomocą rodzinom, działającymi w środowisku rodziców dzieci, parafiami Kościoła katolickiego i jednostkami organizacyjnymi innych kościołów i związków wyznaniowych, właściwymi ze względu na miejsce zamieszkania oraz deklarowaną przynależność wyznaniową rodziców i siedzibę placówki opiekuńczo-wychowawczej (§ 28 ust. 2 rozporządzenia).
- Współpracy w zakresie życia rodzinnego z rodzinami zaprzyjaźnionymi (§ 3 ust. 1 rozporządzenia).
- Sporządzenia diagnozy psychologiczno-pedagogicznej dziecka i diagnozy jego sytuacji rodzinnej oraz ustalenia wskazań do dalszej pracy z dzieckiem – placówka interwencyjna (§ 4 ust. 5 rozporządzenia).
- Dokonywania okresowej oceny sytuacji dziecka przez działający w placówce stały zespół (dyrektor, pedagog, psycholog lub pracownik socjalny oraz wychowawca i ewentualnie inne osoby) (§ 9 ust. 1 rozporządzenia).
- Zatrudnienia pracownika socjalnego, który pracuje z rodziną dziecka, rozpoznaje jego sytuację rodzinną, utrzymuje kontakt z instytucjami wspierającymi tę rodzinę, inicjuje działania niezbędne do unormowania sytuacji rodziny i umożliwienia powrotu dziecka do rodziny (§ 8 ust. 6 rozporządzenia).
- Opracowania i realizowania indywidualnego planu pracy dla każdego dziecka znajdującego się w placówce. (§ 11 rozporządzenia).
- Zapewnienia odpowiedniego standardu usług między innymi w zakresie żywienia, zaopatrzenia dzieci w leki, odzież, zabawki, podręczniki szkolne. Zagwarantowania dzieciom drobnej kwoty kieszonkowego, uczestniczenia w zajęciach wyrównawczych, kulturalnych, rekreacyjnych przebywania w odpowiednich warunkach mieszkalnych w małych placówkach do 30 wychowanków. Placówki są zobowiązane osiągnąć

wyżej wymieniony standard do 31.12.2006 r. (§ 24 rozporządzenia)

- Zapewnienia odpowiedniego standardu opieki i wychowania (§ 26 rozporządzenia) - tworzenia warunków do:
  1. fizycznego, psychicznego i poznawczego rozwoju dziecka,
  2. poszanowania podmiotowości dziecka, wysłuchiwanie jego zdania i w miarę możliwości uwzględniania jego wniosków we wszelkich dotyczących go sprawach oraz informowania dziecka o podejmowanych wobec niego działaniach,
  3. zapewnienia poczucia bezpieczeństwa,
  4. dbałości o poszanowanie i podtrzymanie związków emocjonalnych dziecka z rodzicami, rodzeństwem i z innymi osobami, zarówno spoza placówki opiekuńczo-wychowawczej, jak i przebywającymi lub zatrudnionymi w tej placówce,
  5. uczenia nawiązywania więzi uczuciowych oraz związków interpersonalnych,
  6. poszanowania potrzeb religijnych dziecka,
  7. zapewnienia dzieciom warunków sprzyjających utrzymywaniu osobistych kontaktów z rodziną,
  8. uczenia poszanowania tradycji i ciągłości kulturowej,
  9. uczenia planowania i organizowania codziennych zajęć stosownie do wieku dziecka;
  10. uczenia organizowania czasu wolnego, w tym uczestniczenia w zajęciach kulturalnych, rekreacyjnych i sportowych,
  11. kształtowania u dzieci nawyków i uczenia zachowań prozdrowotnych,
  12. przygotowywania dzieci do ponoszenia odpowiedzialności za własne postępowanie oraz uczenia samodzielności w życiu,
  13. wyrównywania deficytów rozwojowych dzieci,
  14. uzgadniania istotnych decyzji dotyczących dziecka z jego rodzicami lub opiekunami prawnymi.

Podsumowując placówki opiekuńczo-wychowawcze jako instytucjonalna forma pieczy nad dzieckiem nie są i nawet po osiągnięciu standardów nie będą zbliżone do prawidłowego środowiska rodzinnego. Pobyt w nich często ma ujemny wpływ na psychikę dziecka. Dlatego w świetle powołanego już art. 80 ust. 6 ustawy o pomocy społecznej umieszczenie w placówce powinno być brane pod uwagę w ostatniej kolejności, gdy nie da się znaleźć odpowiedniej rodziny adopcyjnej lub rodziny zastępczej.